

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Vrstevnícké vztahy-vliv na celkové klima školy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Alena Plšková

Vypracovala:
Jana Kováčová

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Vrstevnické vztahy-vliv na celkové klima školy zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 25.4.2012

.....
Jana Kováčová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové, za užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině za morální pomoc a podporu, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Jana Kováčová

Obsah

Úvod	2
1. Sociální vztahy ve třídě, možnosti jejich poznávání a formování	4
1.1 Školní třída a sociální vztahy	7
1.2 Možnosti poznávání sociálních vztahů ve třídě	8
1.3 Školní prostředí jako rizikový činitel	9
2. Spolupráce školy a rodiny	13
2.1 Spolupráce učitelů a školního psychologa s rodiči žáků	15
2.2 Možnosti poznávání rodiny a stylů rodinné výchovy	17
3. Faktory ovlivňující delikventní chování dítěte	20
3.1 Rodina jako jeden z hlavních sociálních faktorů delikventního chování dítěte	22
3.2 Škola jako další faktor delikventního chování dítěte	25
4. Metody prevence sociálně nežádoucích jevů	28
4.1 Státní programy prevence	29
4.2 Volnočasové aktivity	30
4.3 Ostatní subjekty preventivního působení	32
5. Praktická část	34
5.1 Cíle, metody výzkumu a stanovení hypotéz	34
5.2 Charakteristika výběrového vzorku	37
5.3 Analýza a interpretace dat	39
Závěr	44
Resumé	46
Anotace	48
Seznam literatury	49
Seznam příloh	52

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou vrstevnických vztahů a jejich vlivu na celkové klima školy. Pedagogická veřejnost v současné době zjišťuje, že tradiční školství už nestačí vysokému tempu rozvoje a šíření vědeckých poznatků. Stále více se potvrzuje, že v dnešním složitém světě, v prostředí komplikovaných sociálních podmínek a mezilidských vztahů už jedinci nevystačí s dobře osvojeným množstvím informací, poznatků a vědomostí. Potřebují se především dozvědět kdo jsou, jací jsou, jak je vnímá jejich okolí, jakou roli mají ve svém sociálním prostředí, jaké mají potřeby a přání. Na takové úkoly není současné školství připraveno, vyžaduje závažnější změny. Mnoho škol je zaměřeno na neosobní předávání velkého množství informací, jednosměrnou komunikaci. Dnešní škola se stává pro mnohé žáky stresujícím zážitkem. Přetíženost, stres, únava, obavy, napětí, to vše ovlivňuje vrstevnické vztahy a tedy i celkové klima školy.

Pracuji na malotřídní škole, a to bylo důvodem výběru tohoto tématu. Vytvoření příznivého klimatu závisí vždy na lidech, což mohu potvrdit z vlastních zkušeností. Už 1. září mají učitelé představy o tom, co je ve školním roce čeká a co se bude očekávat od žáků. Dokonce i většina dětí, které nastoupí první den do mateřské školy ví, že se od nich bude vyžadovat, aby poslouchaly paní učitelku a že určité chování je nepřijatelné. Na základní škole už starší žáci vědí, že učitelé neschvalují některé projevy chování. K upevnění spolupracujícího chování by měl učitel využít skutečnosti, že během prvního dne v novém školním roce mu žáci věnují zvýšenou pozornost. Důvěra mezi učitelem a žákem je důležitou složkou při vytváření klimatu podporujícího spolupráci ve třídě, správného chování žáků a zapojení do učebních činností.

Je nepopiratelnou skutečností, že rodiče mají pomáhat učitelům v jejich úsilí naučit děti spolupracujícímu chování. Často je však obtížné překonávat překážky, které brání využití pomoci. Někdy je učitel ten poslední a možná mnohdy ten nejdůležitější článek řetězce, o který se může dítě opřít. Pro efektivní učení a rozvoj osobnosti je nutné vytvořit prostředí plné pohody, kde se dítě stává středem veškerého dění.

Není pochyb o tom, že společenský vývoj posledních let je poznamenán nárůstem výskytu sociálně nežádoucího chování dětí a mládeže. Na tomto nárůstu se podílela prudká změna ve společnosti po roce 1989. V té době nastaly zásadní společenské a ekonomické proměny, došlo i ke změně hodnotového systému a také některé nemateriální hodnoty jsou podceňovány nebo opomíjeny. Došlo ke změnám v trávení volného času, dominantním médiem se stala televize. Kultura a sport se zkomercionalizovaly. Mění se i tradiční typ rodiny. Všechny tyto změny mají velký vliv na život dětí.

Cílem této bakalářské práce je porovnání vrstevnických vztahů a tedy i následného vlivu na klima školy. Porovnány budou základní školy venkovského a městského typu. Dále bude ověřeno, zda jsou na těchto školách vytvořeny optimální sociální, výchovné a vzdělávací podmínky, které by zabraňovaly vzniku sociopatologických jevů, mezi které patří agresivita, šikana, záškoláctví, delikvence, konflikty mezi vrstevníky, mezi učiteli a žáky. Výsledky porovnání budou využity při práci školních metodiků prevence.

1 Sociální vztahy ve třídě, možnosti jejich poznávání a formování

Klima školy ovlivňuje klima třídy, které tvoří žáci i učitelé. Úkolem učitele je získat žáky pro spolupráci a přimět je k aktivní účasti na učebních činnostech. Je to ovlivněno skutečností, že každý žák je jedinečná osobnost. Co jednoho motivuje ke spolupráci, nemusí nutně motivovat druhého. „*Co jednoho žáka odradí od nespolupracujícího chování, může druhého žáka k tomuto chování povzbuzovat.*“¹

Vyučování vyžaduje složitý soubor dovedností. Učitel pracuje s větším množstvím proměnlivých faktorů, než s kolika se počítá v jakémkoli jiném povolání. Zájem o učení je u žáků různý. Pokud učitel očekává, že žáci budou mít o učení stejný zájem jako on, čeká ho zklamání. Co se týče zájmu o to, co škola nabízí, setkáváme se s širokým rozsahem postojů od chronického vyhýbání se školním činnostem až po nutkavé odhodlání dosahovat dobrých výsledků.

K největším výzvám pro učitele patří:

- motivovat žáky, kteří postrádají přirozený zájem o učení
- udržovat a podporovat nadšení těch, kteří se učí rádi

Sebedůvěra je u žáků velmi důležitá a je nutné ji podporovat. Někteří žáci chápou učební úlohy jako příležitost získat nové schopnosti a dovednosti. Jiní k nim přistupují jako k soutěžním situacím, v nichž jsou prověřovány a dávány v sázku jejich dosavadní schopnosti a dovednosti. Žáci z první skupiny, na rozdíl od žáků z druhé skupiny, nejsou zatíženi obavami, že se jim budou ostatní posmívat za jejich omyly a jsou proto ochotni provádět složité úlohy a učit se ze svých chyb. Ti žáci, kteří nemají příliš velkou důvěru ve své schopnosti, mají sklony přestat pracovat na úloze v okamžiku, kdy začnou být nejistí. Žáci s větší sebedůvěrou snesou nejasnosti delší dobu a je u nich mnohem pravděpodobnější, že budou v řešení úlohy pokračovat.

¹ Cangelosi, J.S. Strategie řízení třídy. Praha: Portál: 1994, s. 26.

Vnímání toho, co je pro děti důležité – dospělí si cení obvykle školy jako prostředku k přípravě dětí pro budoucnost. Většině žáků však současnost připadá důležitější než budoucnost. Mnozí žáci potřebují rozpoznat okamžitý užitek plynoucí z toho, co se je učitel snaží naučit a teprve potom budou motivováni k aktivní účasti na daných učebních činnostech.

Postoj vůči škole je různý. Někteří žáci vidí v učiteli přítele a očekávají užitek ze zkušeností, které jim zprostředkuje. Jiní mají o učiteli nízké mínění a považují ho za autoritu, která je omezuje v tom, co by dělali mnohem raději. Žáci si s sebou do školy přinášejí vliv značně odlišných prostředí. Děti jsou vystaveny neustálým tlakům v rodině i ve společnosti. I ve výchově, kterou žáci dostávají doma, jsou obrovské rozdíly. Většině dětí záleží na tom, jak je přijímají jejich vrstevníci. Každý učitel by měl mít na paměti dvě věci:

1. *„Každý žák je jedinečná osobnost.*

2. *Skutečnost, že někteří žáci žijí v určitém deformujícím prostředí, neznamená, že takoví žáci nebudou schopni kontrolovat své chování, ani to není důvodem, že by se na ně měly klást menší nároky než na ostatní.“²*

Vliv reakcí učitele na nesprávné chování – bylo zjištěno, že když učitel reaguje na nesprávné chování jednoho žáka tak, že ostatní jasně a přesně pochopí, proč je dané chování nepřijatelné, snižuje se pravděpodobnost, že se toto chování v budoucnu projeví u ostatních žáků. Pokud učitel reaguje na nesprávné chování žáka hněvem, výhrůzkami, tělesným trestem nebo když je na něm znát, že je ve stresu, ostatní žáci začnou být úzkostliví a nervózní, ale pravděpodobnost, že se u nich v budoucnu objeví totéž chování, se nesnižuje.

Řeč těla a fyzická vzdálenost – kontaktem očima, výrazem obličeje, gesty, tělesnou blízkostí k žákům a držením těla učitel vyjadřuje, že zvládá třídu a očekává od žáků, že ho budou brát vážně. *„Přímý kontakt očima je často lidem nepříjemný, proto mají učitel i žák sklony odvrátit oči jinam, když se jejich pohledy setkají. Bylo zjištěno,*

² Cangelosi, J.S. Strategie řízení třídy. Praha: Portál: 1994, s. 28.

že když učitel neustále sleduje žáky a často se zastaví, aby se jednotlivcům podíval do očí, snadno tak zvládá situace ve třídě. Když se učitel cíleně dívá na jednotlivé žáky a daří se mu udržovat tento kontakt pravidelně se všemi, dává tím najevo, že každý žák je důležitou součástí dění ve třídě. Občasné mrknutí, úsměv nebo pozitivní gesto vůči žákům při kontaktu očima pomáhá předávat sdělení, že si je učitel vědom jejich přítomnosti a že o ně má zájem.“³

Trest – je podle definice podnět uplatněný po reakci, který snižuje pravděpodobnost, že daná reakce se bude v budoucnu opakovat. Učitel by měl rozlišovat mezi záměrně vytvářeným tj. umělým a samovolně působícím trestem tj. trestem přirozeného důsledku, protože mají tendenci působit odlišně.

Vytvoření příznivého klimatu – začátek školního roku, představy žáků. Když žáci přijdou první den do školy, mají učitelé představy o tom, co je čeká a o se bude očekávat od nich. Žáci vědí, že učitelé neschvalují vřeštění, mluvení bez hlášení, odcházení z učebny bez dovolení a očividnou hrubost. Učitel by měl využít skutečnosti, že během prvního dne v novém školním roce mu žáci věnují zvýšenou pozornost, k upevnění spolupracujícího chování. Kdykoliv je to vhodné a prakticky proveditelné, měl by učitel zvážit použití vizuálních pomůcek a dokonce i nahrávek ke zkrácení přechodových časů na minimum a k udržení pozornosti žáků u tématu. Takovými pomůckami, které se nepochybně vyplatí, jsou např. zpětný projektor, video, počítač nebo magnetofon.

Mnohé děti na prvním stupni základních škol mají strach z nového a neznámého školního prostředí. Pobyť ve škole je pro některé z nich prvním delším pobytem mimo důvěrně známé prostředí rodiny a domova. Přítomnost těchto zdrojů strachu neomlouvá nesprávné nebo nespolečenské chování při studiu. Pokud však o nich učitel ví, je to pro něj východiskem výběru a použití metod ke zmírnění jejich důsledků. *„Má-li být komunikace se žáky oboustranná, je třeba jak předávat jim sdělení, tak přijímat sdělení*

³ Cangelosi, J.S. Strategie řízení třídy. Praha: Portál: 1994, s. 37.

od nich. Monolog začne být pro žáky nudný mnohem dříve než rozhovor. Mnohem snáze budou věnovat pozornost rozhovoru než projevu, jemuž mají pouze naslouchat.“⁴

Naslouchání žákům, pozorování jejich chování a čtení jejich písemných prací, to vše je příležitostí dozvědět se, co s myslí, čemu věří, co cítí a znají, čemu rozumějí a naopak čemu nerozumějí, co jsou ochotni zkusit, jaké mají hodnoty.

1.1 Školní třída a sociální vztahy

Žák se příchodem do školy dostává do instituce, která na sebe přebírá část socializačních, výchovných a vzdělávacích cílů a činností. Zde se jedinec setkává se skupinou vrstevníků a spolu s nimi plní společný cíl výchovy a vzdělávání. Tohoto cíle se dosahuje plánovanými a systematickými postupy, ve kterých má rozhodující úlohu učitel.

„Školní třída se z hlediska sociální psychologie považuje za malou sociální a zároveň formální skupinu, pokud vznikla záměrně, organizovaným způsobem, má dost pevnou organizaci a její činnost je dlouhodobá. Školní třída však může, ale nemusí být i referenční skupinou.

Ideální třída by měla mít na vysoké úrovni tyto tři parametry:

- *kohezi (soudržnost)*
- *integritu*
- *školní úspěšnost“⁵*

Optimální je vysoká koheze a integrita. Třídy můžeme dělit do čtyř druhů:

1. difuzní třída – třída bez stálé vnitřní struktury a společného obsahu činnosti
2. asociační třída – třída s vysokou kohezí a naznačenou strukturou, s převahou interindividuálních vztahů sympatie a antipatie
3. kooperativní třída – třída, která má společné cíle a činnosti, vyvinutou formální strukturu, ve které jsou emoční vztahy silné a autonomní

⁴ Cangelosi, J.S. Strategie řízení třídy. Praha: Portál: 1994, s. 101.

⁵ Gajdošová, E., Herényiová, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. Praha: Portál, 2006, s. 109.

4. kolektivy – třída s pozitivními interpersonálními vztahy, které jsou vázány na kooperaci při plnění společensky hodnotných úloh

Každou třídu tvoří odlišné individuality žáků, což umožňuje vznik různých skupinových struktur. Na status žáka ve třídě působily tyto faktory: prospěch, vzhled, schopnosti.⁶

1.2 Možnosti poznávání sociálních vztahů ve třídě

Sledovat sociální vztahy ve třídě, sociální atmosféru a klima třídy, statusy žáků, jejich osobnostní vlastnosti, to vše patří k důležitým úkolům třídních učitelů i školních psychologů, protože pomáhají při organizování a realizování skupinové a týmové práce se žáky, při řešení problémů žáků v učení a zejména v chování. Při poznávání sociálních vztahů ve třídě, interpersonálních vazeb žáků a vzájemných závislostí mezi jednotlivými spolužáky si musíme uvědomit jejich nesmírnou dynamiku a proměnlivost.

„Při poznávání sociálních vztahů ve třídě se využívají následující metody:

- pozorování
- rozhovor,
- anketa,
- dotazník,
- postojové a hodnotící stupnice (např. škály sociální atmosféry ve třídě),
- projektivní techniky (např. nedokončené věty, kresba třídy)
- sociometrie.“⁷

Učitelé a školní psychologové zkoumají sociální vztahy mezi žáky nejčastěji pozorováním interpersonálních vztahů, do kterých žáci navzájem vstupují, sledují jejich intenzitu, délku trvání a pozice, které žáci ve třídě zaujímají (status vůdce, hvězdy, černé ovce, vydědence třídy). Dále se zaměřují na to, kdo s kým sedí či si během

⁶ Gajdošová, E., Herényiová, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. Praha: Portál, 2006, s. 113.

⁷ Gajdošová, E., Herényiová, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. Praha: Portál, 2006, s. 112.

přestávky povídá. „*Taková pozorování v přirozených podmínkách umožní třídním učitelům zjistit:*

- a) jaký je systém meziosobních vazeb a vztahů ve školní třídě,*
- b) kdo z žáků má větší či menší vliv na ostatní spolužáky a kdo zůstává stát mimo třídu,*
- c) kdo a v jaké míře pomáhá při stmelování kolektivu třídy a vytváření dobrých mezilidských vztahů.“⁸*

Je nutné si však uvědomit, že i metoda pozorování má svá úskalí. Včlenění pozorovatele do malé skupiny mění do jisté míry její tvářnost, proto se spolu s pozorováním používají i výpovědi osob, rozhovory nebo dotazníky.

1.3 Školní prostředí jako rizikový činitel

Velký podíl na formování osobnosti každého dítěte může mít prostředí, ve kterém žije, vyrůstá a realizuje se. Prostor od nejbližšího, globálního pojetí, až po dítěti nejbližší prostředí v podobě rodiny a školy, ovlivňuje výchovné působení a vývoj mladého člověka a je velmi důležitým faktorem. Významný vliv je třeba připisovat prostředí lokálnímu, městskému či venkovskému. Skutečnost, že dítě vyrůstá na venkově či ve městě, může být společně s dalšími působícími faktory rozhodujícím jazyčkem na misce vah jeho dalšího žádoucího či nežádoucího vývoje.

Výsledné chování dítěte je společností formováno. Dítě se chová tak, jak jej společnost formuje, a je žádoucí podporovat a vyzdvihovat to, co dítě ve společnosti ovlivňuje pozitivně. Vyvíjející se dětské osobnosti jsou ve společnosti vystaveny působení mnoha negativních vlivů. Přes veškeré tyto negativní vlivy je nutné v případech trestné činnosti dětí volat k zodpovědnosti hlavně jejich rodiče. Rodiče působí na děti největším výchovným vlivem, nesou odpovědnost za všestrannost jejich rozvoje a svoje výchovné úsilí musejí směřovat tak, aby z jejich dětí vyrostli slušní občané, kteří budou přínosem pro společnost.

⁸ Gajdošová, E., Herényiová, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. Praha: Portál, 2006, s. 112.

Děti se musejí naučit mravnosti, musejí vědět, že prostředky na živobytí je nutné obstarávat jen poctivou prací, musejí si být vědomi složitosti života a všech jeho úskalí a toho, že na životní dráhu je nutno se dobře připravit. Musejí mít naučené vhodné způsoby vyplňování volného času, musejí si být vědomy důležitosti vzdělání a měly by být vybaveny osobní skromností, čestností či obětavostí. Odpovědnost za tyto úkoly mají zejména rodiče. Úloha školy a pedagogů je zde rovněž nezpochybnitelná, ale nemůže úlohu rodičů nahradit, může ji pouze vhodně doplnit. Stavět školu nebo učitele do role jediného nebo hlavního garanta výchovného procesu dítěte je nesprávné.

„Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do této chvíle mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu – nucenému vstávání v určitou dobu, vyučovacím hodinám děleným přestávkami a odpolední či večerní přípravu na školu. Učitel je zprvu pro dítě nejvýznamnější osobou ve škole, postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků.“⁹

Ze strany učitele je dítě hodnoceno – skoro vždy známkami – za podané výkony v jednotlivých předmětech a za chování. Z toho odvozuje v prvních letech školní docházky pocit vlastní hodnoty. Později jej opírá také o to, jak je přijímáno spolužáky. Význam spolužáků jako zrcadla a zdroje pocitu vlastní hodnoty stále stoupá s blížícím se dospíváním. Ve třídě vznikají i podskupiny, jež jsou k bližšímu kontaktu motivovány společnými zájmy, společnými činnostmi. Pravidelné a přirozené je dělení třídy na subkulturu dívek a hochů. V mnoha případech bývají tyto podskupiny zárodkem asociálních part. Jejich vzniku napomáhá neangažovanost učitele. Učitelův nezájem či agresivita mohou být živnou půdou šikanování ve třídě. Šikanování je problém, o drtivé většině případů se neví. Zůstává skryto navzdory tomu, že lehčí formy a počáteční stadia šikanování zasahují velkou část školní populace. Zárodečně stupně šikanování zamořují většinu formálních skupin ve školách a výchovných zařízeních, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické praxe.

⁹ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Portál: Praha, 1998, s. 77.

Příklady různých forem šikany:

„Případ 1. Prvňáčkové na vozíčku

Tělesné postižení vozíčkáři, žijící přes týden v ústavu, jsou systematicky týráni mafíí handicapovaných osmáků. Personál si skrytého volání o pomoc malých obětí nevšiml. Pláč a smutek těchto dětí ale neunikl vnímavému praktikantovi.

V tomto ohledu lze říci, že žádní rodiče školního dítěte si nemohou být jisti, že jejich dítě nebude týráno, nebo že se se šikanováním nějak nesetká.

Případ 2. Jednoruký bandita

Prvňáček z obyčejné základní školy přišel domů nešťastný. Po nějaké době, když na něj maminka naléhala, jí svoje trápení prozradil. Jeho spolužák, jednoruký Karel, ho bil za asistence několika sedmáků. Sedmáci, jak se zdá, měli soucit s postiženým chlapcem a chtěli mu dopřát, čeho se mu nedostávalo. A tak se ohromně bavili, když někteří prvňáci stáli se svěřenými rukama a Karel je jednou rukou fackoval.“¹⁰

Lidé, kteří jsou se šikanou v bezprostředním kontaktu, o ní vědí žalostné málo. Je tomu tak především proto, že dosavadní pedagogické vzdělání neposkytuje ucelené poznatky o problematice šikanování a o zákonitostech skupinového života. Je na nás všech, abychom si všímali varovných signálů ve svém okolí, mezi které mohou patřit i následující situace:

- „Za dítětem domů nedochází žádný spolužák, zdá se, že nemá žádné kamarády.*
- Dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní, nemluví o tom, co se děje ve škole.*
- Špatně usíná, má poruchy spánku, zdají se mu hrůzostrašné sny.*
- Dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu.*

¹⁰ Kolář. M., Skrytý svět šikanování ve školách, Portál, Praha 1997, s. 14.

- Často ho před odchodem do školy nebo po příchodu pobolívá hlava, břicho.
- Dítě často navštěvuje lékaře, znenadání se objevuje neomluvená absence.
- Dítě chodí do školy nebo ze školy oklikami.
- Přichází domů s potrhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami nebo bez nich.
- Často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze.
- Dítě přichází domů vyhladovělé, i když dostává svačiny a obědy má zajištěny.
- Nedokáže uspokojivě vysvětlit svoje zranění (odřeniny, modřiny, popáleniny).“¹¹

Šikana je velmi vážným problémem často se vyskytujícím na různých typech škol. Osobně jsem se však ve své práci s vážnějším projevem šikany nesetkala. Domnívám se, že důvodem může být úzká spolupráce naší školy s rodinou a blízký kontakt s dětmi, který malotřídní škola poskytuje.

¹¹ Kolář. M., Skrytý svět šikanování ve školách, Portál, Praha 1997, s. 112.

2 Spolupráce školy a rodiny

Mezi rodinou a školou, rodiči a učiteli neexistuje jeden typ vztahů. Někteří rodiče projevují ke škole spíše pasivní vztah, jiní rodiče se chtějí naopak tohoto dění zúčastnit a o školních aktivitách spolurozhodovat.

*„Rodina je jednou ze základních sociálních skupin a bývá označována za jeden z činitelů, který svým selháním dětem umožňuje kriminální chování. V dětství se jedinec nachází ve věkovém stádiu, ve kterém je výrazně vnímavý k okolním vlivům. Rozhodujícím činitelem v zachování funkčnosti rodiny jsou vždy osobnosti samotných rodičů. Rodina může pomáhat dítěti rozvíjet jeho přirozené vlastnosti a schopnosti, pomáhat tlumit negativní dispozice nebo naopak nevhodnými zásahy jeho přirozený rozvoj deformovat.“*¹² Nemusí být nutně podmínkou, že delikventní jedinec pochází z ekonomicky špatně situované rodiny. Pokud jsou city a výchovný vliv nahrazovány neúměrně vysokým kapesným, může to vést k citovému strádání a pomalému odcizování dítěte od rodičů. Důležitá je úloha rodiny při ovlivňování volného času dětí. Rodiče by měli mít snahu trávit se svými dětmi maximum volného času. Zejména ve volném čase na děti dnes číhá mnoho negativních vlivů.

*„Škola je po rodině první formální skupinou, kterou dítě prochází na cestě životem. V rodině dochází k osvojování mravních a morálních norem, ve škole dochází k jejich rozvíjení. Dítě s nástupem do školy přichází o výlučné postavení, které do té doby v rodině mělo. Přípravenost na školu může znevýhodnit předchozí výchova v rodině.“*¹³

Výchovná zanedbanost znevýhodňuje dítě, pokud například vyrůstá v prostředí, kde není vzdělání hodnotou a tím pádem chybí motivace ke vzdělání. *„Velký podíl na vývoji a formování osobnosti dítěte má třída, včetně učitele. Děti si brzy začínají*

¹²Zapletal, J. Kriminologie II. Zvláštní část. Praha: PA ČR, 1996, s. 19-20.

¹³Zapletal, J. Kriminologie II. Zvláštní část. Praha: PA ČR, 1996, s. 19-20.

budovat ve třídě subkulturu, vyznačující se zvyklostmi, rituály, ve třídě vznikají podskupiny, které jsou k bližšímu kontaktu motivovány společnými zájmy, zálibami, činnostmi. Některé podskupiny mohou být zárodkem asociálních part.“¹⁴

Nepříznivé podmínky ve škole a prohlubování konfliktů mezi spolužáky nebo mezi žáky a učitelem mohou být důsledkem školního selhání. Nechutenství ke škole může vyústit v poruchové jednání, jakým je například záškoláctví, vrstvení lží nebo podvodů, požívání alkoholu nebo může vést až k porušení zákona.

V případě, že je dítě nedostatečně zapojeno do kolektivu, mohou se u něho projevit poruchy související s opožděním ve vývoji. Může se jednat o retardaci, chronická onemocnění nebo o různá tělesná postižení. V tom případě se dítě snaží najít své uplatnění a začne vyhledávat ústraní nebo společnost mladších dětí. Může potom dojít k situaci, kdy si dítě najde nějakou negativně orientovanou skupinu, podlehne jejímu vlivu a chce se jí přizpůsobit například tím, že požívá alkoholické nápoje nebo jiné návykové látky případně páchá trestnou činnost.

V pubertě navíc prochází dítě konfliktním obdobím. Dostává se do sporů s rodiči, ale rovněž se školou, se spolužáky, učiteli nebo vychovateli. Zde se rovněž mohou objevit poruchy chování – lhaní, krádeže, útoky z domova, chození za školu, sebepoškozování, užívání alkoholu a jiných návykových látek nebo jiné delikventní chování. Více náchylní k sociálnímu selhání jsou jedinci, kteří projevují nechuť vůči škole, v malé míře se ve škole angažují nebo jsou nedostatečně zapojováni do vyučování.

¹⁴ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. 1. vydání. Praha: Portál, 1998, s. 77.

2.1 Spolupráce učitelů a školního psychologa s rodiči žáků

Jsou rozlišeny čtyři stupně spolupráce školy:

- systematické poskytování informací rodičům o dění ve škole a o osobnostním vývoji jejich dítěte,
- programy spolupráce s rodiči a učiteli,
- aktivní spoluúčast rodičů na dění školy,
- vzdělávání učitelů a rodičů navzájem.

Skupinové formy spolupráce s rodiči:

- organizovat přednášky a besedy k tématům, která sami rodiče považují v dané době za nejaktuálnější,
- vypracovat seznam profesí a specifických schopností rodičů a požádat je o spolupráci v této oblasti,
- informovat rodiče o inovačních programech,
- organizovat výcvikové programy pro rodiče, aby získali lepší sociální dovednosti a uměli se vyrovnávat s náročnými životními situacemi.

Individuální formy spolupráce s rodiči:

- poskytovat rodičům významné informace o škole, o vedení školy, o jednotlivých učitelích, o struktuře výchovně-vzdělávacího procesu,
- věnovat pozornost neúplným rodinám, rodinám v krizi.

Všechny uvedené aktivity, kterými školní psycholog dosahuje zlepšování vztahů rodičů a učitelů, mají preventivní charakter.

Nelze vycházet z předpokladu, že zodpovědnost za výchovu dítěte ke zdravému životnímu stylu zcela přejímá škola. Již rané zkušenosti, které dítě získává v rodinném prostředí, jsou určující pro další vývoj dítěte. Škola rodičům pomáhá v rozvoji dítěte jeho vzděláváním, socializací ve skupině dětí a výchovou dítěte k dovednosti žít ve formální společenské instituci.

Vzájemné vztahy mezi školou a rodinou dítěte nejsou vyvážené a komunikace je povrchní nebo prakticky žádná. Je normální, že dobrá vzájemná spolupráce a tolerance na obou stranách přispívá ke školní úspěšnosti dětí i k prevenci sociálně nežádoucích jevů. Nejde pouze o základní informovanost rodičů o těchto jevech a komplikacích s nimi spojených, ale i o ochraně před jejich vznikem.

Rodiče mají aktivní zájem o školu především v předškolním věku dětí, v době nástupu dítěte do 1. třídy a v jejím průběhu. Postupně však jejich zájem o dítě a komunikaci se školou klesá. Pokud je dítě úspěšné a nemá výchovné problémy, rodiče mají pocit, že není potřeba kontaktu se školou. V opačném případě, když dítě není úspěšné, např. chová se drze, chodí za školu, kouří a možná bere i drogy, mají rodiče tendenci raději nekomunikovat a nevystavovat se problémům. Proto je velmi dobré rodiče motivovat ke spolupráci. Pokud není včas využita příležitost, později není snadné navázat vzájemnou komunikaci.

„Existuje dokonce několik projektů, které slouží pro praktickou realizaci komunikace mezi rodinou a školou v období vstupu dětí do školy. Všechny obsahují interaktivní prvky předpokládající spoluúčast dětí, rodičů a pedagogů. Jedním z hlavních úkolů pro další období je zapojení rodiny do procesu prevence. Neúčast rodiny na tomto výchovně vzdělávacím dění, selhání nebo nefunkčnost rodiny se přímo podílí na zvyšování rizik pro výskyt sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.“¹⁵

„Jedním z hlavních úkolů resortu školství je hledání nových forem spolupráce s rodiči, jejich vzdělávání v oblasti prevence, jejich aktivace a zapojování do života školy a cílených systémových preventivních programů. Školní práce musí být postavena na dvou základních principech. Na respektu k potřebám jednotlivce (žáka stejně jako učitele) a na komunikaci a spolupráci uvnitř školy všech se všemi a mezi sebou (učitelů, žáků, rodičů) i vně školy (školy s obcí a dalšími partnery). Škola tak přestává být tradiční hierarchickou institucí, je akcentována nejen svoboda, ale i odpovědnost a zachovávání pravidel, spravedlnost, spoluúčast a spolupráce.“¹⁶

¹⁵ Gajdošová, E., Herényiová, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. Praha: Portál, 2006, s. 93.

¹⁶ Gajdošová, E., Herényiová, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. Praha: Portál, 2006, s. 93.

Škola a školská zařízení na sebe musejí vzít povinnost poskytovat nabídku takových činností a podmínek, které vedou k získání potřebných sociálních dovedností. Musejí ve zvýšené míře převzít i výchovnou roli, protože dnešní rodina v tomto směru mnohdy plní jen některé ze svých někdejších základních funkcí.

V oblasti speciálního školství jsou strategie, přístupy a metody v rámci Minimálních preventivních programů modifikovány se zaměřením na výchovně problémové a sociálně handicapované jedince, umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Dobré výsledky v tomto směru přináší zejména metody aktivního sociálního učení. Pro práci s postiženými dětmi a mládeží v oblasti prevence je nutné vypracovat a realizovat alternativní preventivní strategie respektující jejich specifika (druh postižení), včetně speciálních potřeb a zájmů.

2.2 Možnosti poznávání rodiny a stylů rodinné výchovy

Jedním ze základních, prvotních a nejdůležitějších aspektů rozvoje osobnosti člověka je rodina. Rodina ovšem není neměnná instituce, její funkce se v novodobé historii mění. Rodinná výchova má význam pro formování osobnosti mladého člověka i pro jeho mravní vývoj. Neplní-li rodina svou funkci, jsou tím dány předpoklady pro vznik kriminogenního prostředí.

„Závadové prostředí v rodině je považováno za jeden z rizikových faktorů, jimiž je kriminalita mládeže ovlivňována nejvýrazněji. Mezi hlavními příčinami figuruje nezáměr rodičů a způsob využití volného času.“¹⁷

Velký význam má i sociální a kulturní úroveň rodiny. A to jak nízká, tak i vysoká. Jde například o případy, kdy rodiče sice zabezpečí rodinu hmotně, plně se však věnují svému povolání a nejsou již schopni věnovat potřebnou pozornost výchově svých potomků. Opakem jsou rodiny sociálně slabé, které nemůžou vyhovět požadavkům dětí po stránce hmotné.

¹⁷ Gajdošová, E., Herényiová, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků. Praha: Portál, 2006, s. 96.

V případě rodiny můžeme říci, že se jedná o skupinu formální, malou, primární, kde role a úlohy jejích členů jsou dány. Vzorce chování a jednání se posilují a uplatňují se v celospolečenském měřítku. Rodina má řadu funkcí, např. hmotného zabezpečení, sociální ochrany. Rodina je rozhodujícím činitelem v socializaci každého jedince. Úroveň výchovy v rodině je ovlivňována dvěma faktory – kvalitativním a kvantitativním. Kvalitativní stránku tvoří vztah rodičů k dítěti, kvantitativní stránku tvoří množství času věnovaného dítěti. Výchova dítěte tedy závisí na obsahu, formách a metodách výchovy.

„Nedostatečný vliv rodiny na výchovu dětí, nadbytek volného času vede k tomu, že mládež svůj volný čas tráví tzv. bloumáním po ulicích, bez přítomnosti užitečných aktivit důležitých pro zdravý rozvoj jedince. Takováto mládež má tendence se sdružovat do part a společně trávit volný čas způsobem nepřínosným jak pro ni, tak pro společnost. Sdružování se do part má velice úzkou souvislost se záškoláctvím. V období dospívání, kdy psychika dítěte není dostatečně vyvinuta, je dítě více náchylné v rámci základních resocializačních procesů přijímat negativní vzory od starších jedinců.“¹⁸

Je více než zřejmé, že mezi nevhodným využitím volného času a delikvencí určité části mládeže existuje často souvislost a negativní vliv party je pokládán za důležitý faktor působící na páchání trestné činnosti. Jestliže se jedinec dostane do party orientované na negativní hodnoty, dostává se do sféry negativního vlivu a může se chovat asociálně.

„Vrstevnická skupina má pro dítě největší význam v období puberty, v době, kdy si dítě ne vždy rozumí se svými rodiči a názorově jsou mu bližší vrstevníci. Pokud je dítě problémové doma i ve škole, je pro něj optimální si nalézt stejně problémové vrstevníky. Pro mladistvé se skupina vrstevníků stává oporou a útočištěm. Rozdíl mezi delikventním a nedelikventním jedincem spočívá ve výběru vrstevníků a výsledek socializace záleží ve velké míře na tom, jakými vrstevnickými skupinami se mladý jedinec v tomto důležitém období obklopuje.“¹⁹

¹⁸ Sochůrek, J. Vybrané kapitoly ze sociální patologie I. díl, TU: Liberec, 2001, s. 36.

¹⁹ Novotný, O. Zapletal, J. Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 374

Parta orientovaná na negativní hodnoty, může rovněž zesilovat vliv sociálně neintegrováné rodiny. Rizikový jedinec, pocházející z často dysfunkční rodiny, vnímá své členství ve vrstevnické skupině mnohem intenzivněji, než jedinec, pocházející z fungující rodiny. Vrstevnická skupina však představuje riziko i pro jedince z funkčních rodin, jelikož i oni jsou zde podrobováni stresujícím nárokům a musí obstát v očích svých vrstevníků.

3 Faktory ovlivňující delikventní chování dítěte

Poruchou chování se u dětí označuje řada výchovně nežádoucích projevů, které jsou často důsledkem narušení jejich sociální přizpůsobivosti. Většina těchto poruch nemá jednotnou příčinu, mnoho z nich vzniká na podkladě nevhodného výchovného působení. V této kapitole bych chtěla rozebrat některé z faktorů ovlivňující delikventní chování dětí.

„Při poruchovém jednání se střetává větší počet rizik. Odborná literatura hovoří o multifaktoriálním podmínění.“²⁰

„Jako první z faktorů, o kterých je vhodné se stručně v souvislosti s jednotlivými činiteli zmínit, jsou biologické předpoklady. Mezi biologické faktory řadíme genetickou výbavu člověka, se kterou se každý z nás narodí bez ohledu na vliv vnějších faktorů a dále škodlivosti, které mohou na dítě nebo ještě plod působit během těhotenství matky nebo během porodu. Genetická výbava však sama o sobě nutně nevede k vytvoření delikventního chování. „Genetická vloha jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetická vloha snižuje, resp. zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí.“²¹

To znamená, že to, jaké vrozené dispozice získáme od svých rodičů či vzdálenějších předků, dále ovlivňuje sílu dalších faktorů, které na nás z okolí působí.

„Mezi psychologické faktory podmiňující delikventní chování jedince lze řadit neurotické poruchy chování, které způsobují narušení jedince v emoční sféře a vznikají druhotně, jako důsledek interpersonálních konfliktů a psychopatické osobnostní poruchy, které se klasifikují jako trvalé a vrozené dispozice osobnosti.“²²

²⁰ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2004, s.781.

²¹ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 22-23.

²² Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: VIKTORIA PUBLISHING, 1995, s. 100.

*„Delikventní chování, které je příčinou neurotické poruchy je způsobeno buď tzv. nitroduševním, vnitřním konfliktem nebo konfliktem vnitrorodinným. Chování těchto delikventů determinují nevědomé psychické mechanismy, přičemž příčinou může být jak nevědomí dítěte tak nevědomí rodičů.“*²³ Za delikvenci pramenící z nevědomí dítěte lze podle psycholožky Kate Friedlanderové považovat např. kleptomanií jako projev nevědomé agrese. *„Kleptoman opakovaně krade věci, které nepotřebuje, ale prožívá neodolatelné impulsy vzít si tento určitý předmět.“*²⁴ S kleptomanií se lze nejčastěji setkat zejména v supermarketech, kdy jsou často děti i dospělí přistiženi u krádeže věci, zpravidla malé hodnoty, kterou vůbec nepotřebují, ale nutková potřeba je donutila věc vzít.

*„U neurotických poruch se také vyskytuje delikvence z pocitu viny. Tento specifický mechanismus popsal poprvé Freud.“*²⁵

*„Na druhé straně psychopatie je považována za trvalou a vrozenou dispozici dítěte. Mnozí odborníci se však rozcházejí i v názoru na výhradně vrozené příčiny této poruchy. Někteří psychologové poukazují na vztahy v rodině v raném období vývoje dítěte.“*²⁶ *„Mnoho badatelů ve 40. letech nahromadilo důkazy o tom, že psychopatická osobnost vzniká nejčastěji na podkladě časného a silného zavržení dítěte jeho rodiči, které vytvářejí v dítěti mohutný rezervoár hněvu, odporu, závidi, podezřívavosti i nedůvěry.“*²⁷ Lze tedy říci, že pokud se dítě stížené neurotickou poruchou chování dopustí delikventního jednání, sužuje jej pocit viny, funguje u něj svědomí. Toto chování je především spouštěno vnějším působením. Naopak psychopatický delikvent nepocituje za své jednání výčitky, jeho chování nepředchází myšlení ani žádný podnět, nemyslí na budoucnost a jedná impulzivně.

Chování dítěte je silně ovlivňováno sociálními faktory a prostředím, ve kterém vyrůstá, žije a realizuje své představy o budoucím životě. Pokud se dítě nestačí přizpůsobit dnešní rychlé době, ve které mladí mezi sebou upřednostňují materiální

²³ Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: VIKTORIA PUBLISHING, 1995, s. 79.

²⁴ Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: VIKTORIA PUBLISHING, 1995, s. 79.

²⁵ Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: VIKTORIA PUBLISHING, 1995, s. 82.

²⁶ Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: VIKTORIA PUBLISHING, 1995, s. 90.

²⁷ Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: VIKTORIA PUBLISHING, 1995, s. 94.

statky nad osobnostními znaky svých vrstevníků a kamarádů, začnou si tyto materiální statky opatřovat po svém. A právě k tomuto řešení nestandardních situací je často vede model uznávaný rodinou, její „sociální či přímo kriminální tradice“. Pro delikvenci dětí a mladistvých tak má nesporně velký vliv výchovný deficit nestabilní rodinné zázemí a častá kriminální infekce v blízkém okolí.

3.1 Rodina jako jeden z hlavních sociálních faktorů delikventního chování dítěte

„Obecně se rodina řadí mezi hlavní faktory, které mají velký vliv na kriminální chování dětí a proto jí věnuji první podkapitolu ze souboru sociálních činitelů. Pokud rodina ve své důležité sociální roli selže, může být tento stav spouštěcím mechanismem antisociálního chování dítěte. Rodina pro dítě představuje vzor.“²⁸ Kvůli špatným vlivům v rodině a nesprávnému prezentování uznávaných hodnot ve společnosti si dítě tento přístup osvojí jako vlastní a chováním napodobuje chování svých rodičů, které považuje za „normální.“

„Je nutné se na tomto místě zmínit o změnách, které provázejí podobu rodiny jako společenskou instituci. V dnešní moderní době se již většina dětských aktivit z prostředí rodiny přelévá mimo domov, děti tráví více času v kolektivech a mezi cizími lidmi než v kruhu rodinném. Příčinou je bezpochyby emancipace žen. Ženy mnohem více vstupují na trh práce, což mění jejich chuť a možnost angažovat se v tradiční ženské roli v rodině – v roli hospodyně a vychovatelky dětí.“²⁹

Příčinu tohoto chování bych však nehledala jen v ženách, ale hlavně v dnešní době, která je stále náročnější, ve zvyšujícím se životním standardu. Sám muž jako hlavní živitel už není schopen jen svým platem tyto náročné potřeby zabezpečit.

„Celospolečenským trendem je v dnešní době i výchova dítěte jen jedním z rodičů způsobená velkou rozvodovostí a také nechutí dnešních mladých lidí vstupovat

²⁸ Holas, J., Večerka, K., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, Kriminalistika, č. 3, 2007, s. 195.

²⁹ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 39.

do manželství. Je pak mnohem snazší pro jednoho partnera rodinu opustit, aniž by musel řešit problémy spojené s rozvodem. Přitom děti vychovávané jen jedním z rodičů (ve všech zemích jsou to ve zdrucující většině matky) mají podle mezinárodních srovnávacích studií více střetů se zákonem než děti, které vyrůstaly s oběma rodiči. Výzkumy jasně dokazují, že chlapci žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem mají významně menší sklon přestupovat meze zákona než ti, kteří žijí s otcem nevlastním nebo žádným.“³⁰

„Mnoho odborných publikací se shoduje na tom, že na delikventní chování dítěte má také význam příslušnost rodiny k společenské vrstvě. Všeobecně se uznává a i v předchozích obdobích tomu tak bylo, že nejpříznivější pro růst delikventního chování jsou nejnižší vrstvy společnosti. Je to dáno především vysokou nezaměstnaností a z toho plynoucí chudobou.“³¹

Moderní doba si žádá moderní životní styl a pokud ho nemajetnější rodiny nedokáží svým dětem poskytnout v podobné výši jako u jejich vrstevníků, uchylují se tyto děti často ke krádežím apod. Dítě se v období školního věku stává stále méně závislé na rodičích, ti přestávají být v jeho očích autoritou a začíná více inklinovat ke svým vrstevníkům.

Dospělé mladí lidé často berou jako někoho, kdo jim brání žít si svůj život po svém, a hodnotami, které dospělý svět denně uznává, mnohdy pohrdají. Toto období představuje pro mladého člověka velké změny, ať už v tom, že se připravují na budoucí povolání, o kterém se většinou nakonec musí sami rozhodnout, nebo v tom, že zažívají první lásky a začínají žít pohlavní život. S těmito novými prožitky se nedokáží všichni stejně dost dobře vyrovnat, a tak hledají útočiště mimo svět dospělých, tedy mezi vrstevníky.

³⁰ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 40.

³¹ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 41.

„V partě mezi vrstevníky tak může jedinec prokázat své přednosti, svou odvahu, obratnost, zručnost a může svobodně a okázale dávat najevo svůj nekonformismus se světem dospělých. Zde konečně nalézají své sebepotvrzení a sebevědomí, které až již z těch či oněch příčin nenašel jinde.“³² Parta, její uznání a přijetí jedince mezi sebe, je pro mladé lidi v jejich životě často prioritou číslo jedna.

„Je třeba říci, že větší vliv part je přičítán především chlapcům. Je to způsobeno tím, že dívky jsou kontrolovány ze strany rodičů mnohem více, jsou více vedeny k domácím povinnostem a nezbyvá jim tak tolik času na setkání s partou. Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající ve spořádaných a fungujících rodinách.“³³

Nacházejí zde potřebné porozumění a zpětnou vazbu, kterou tolik postrádají doma u svých rodin. A tak se parta stává jejich druhou rodinou, jejich novým vzorem a symbolem správného života.

„Ze statistik je zřejmé, že většina kriminálního chování mládeže je páchána v partách. Jedinec se cítí mezi vrstevníky silnější a často je jeho delikventní chování motivováno potřebou uznání ze strany členů party. Výjimkou není ani spáchání deliktu jako jedné z podmínek pro přijetí nového člena do party. Delikventní party u nás většinou vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se znají z jedné instituce, přičemž nejčastěji je touto institucí škola.“³⁴ „Tyto skupiny se vymknou kontrole. Přestanou chodit do školy, do učení, na praxi nebo do zaměstnání, vytvoří si vlastní kritérium uznávaných hodnot.“³⁵

A tady je patrně vidět rozdíl, mezi partami tzv. nedelikventními, které svůj volný čas tráví aktivitami jako je sport, kino, koncerty a podobně, a tzv. delikventními, jejichž jedinci svůj volný čas tráví v hospodách, v klubech nebo na ulicích. Právě a zejména v době volna se před mladými lidmi otvírá otázka, jak s volným časem naložit. Pokud

³² Výzkumný ústav kriminologický, Kriminalita mládeže, Praha: Státní tiskárna, 1968, s. 132.

³³ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 84.

³⁴ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 85.

³⁵ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 85.

nejsou děti rodiči vedeny od útlého dětství k různým koníčkům, sportům a podobně, v období dospívání je pro ně obtížnější si smysluplnou zábavu najít.

„Z nedostatku nápadů co s volným časem se dopívající začnou nudit. A z nudy vymýšlejí, jak si zpestřit volnou chvíli. K takovéto tzv. delikvenci z nudy je možné počítat i s vandalismem zvaným sprejerství. Fenomén dnešních dob sprejerství má však mnoho podob a jednotliví pachatelé se od sebe liší. Na jedné straně jsou jedinci, kteří se tímto tzv. uměním snaží okolí ničit a upozornit na sebe. Na druhé straně se však mládež může prostřednictvím malování na zed' identifikovat s určitým myšlenkami, uměleckými proudy. „Sprejerství jako náplň volného času v sobě skrývá i určitý pocit adrenalinu, jsou zde zahrnuty prvky hry, kreativity a romantického dobrodružství.“³⁶ „Ve volném čase vznikají mnohé příležitosti a kontakty, které mohou buď zvyšovat nebo snižovat pravděpodobnost delikventního chování dítěte.“³⁷ „Nemají žádnou rozumnou náplň, řekl by ten někdo, a tak se rozhodnou zdemolovat výkladní skříň nebo se jen tak svézt cizím autem.“³⁸

3.2 Škola jako další faktor delikventního chování dítěte

„Dosažením šestého roku věku začíná pro každé dítě nová etapa života. Mezi šestým a sedmým rokem nastupuje dítě k povinné školní docházce, přičemž důležitou roli zde hraje nejen dosažení určitého věku, ale i dosažení určité rozumové vyspělosti potřebné pro zvládnutí tak důležitého mezníku, jako je nástup do školy. Další část podkapitoly o sociálních činitelích tak bude věnována škole. Vedle rodičů ovlivňuje v tomto období jeho život osobnost učitele, kolektiv třídy, stálost nebo změny kolektivu, organizace práce ve škole, soustava trestů a odměn, stupeň ukázněnosti a vůbec úroveň výchovné a také vyučující práce školy.“³⁹ „S nástupem do školy se dítě dostává do jiného prostředí, než na které bylo doposud zvyklé. Místo her začíná především učení, vstupuje do nových interpersonálních vztahů nejen mezi vrstevníky, ale mezi učiteli, kteří pro něj představují novou autoritu. Děti se shlukují do skupinek a začínají utvářet první party.

³⁶ Holas, J., Večerka, K., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, Kriminalistika, č. 3, 2007, s. 195.

³⁷ Kuchta, J., Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 275.

³⁸ Matoušek, O., Matulová, A., Kopoldová, B., Chalupová, J., Halík, T. Práce s rizikovou mládeží, projekt LATA a další alternativy věznění mládeže. Praha: Portál, 1996, s. 14.

³⁹ Výzkumný ústav kriminologický, Kriminalita mládeže, Praha: Státní tiskárna, 1968, s. 87.

Úroveň vzdělání značně ovlivňuje delikvenci dnešních dětí a kriminalitu mládeže. Nedostatek vzdělání totiž úzce souvisí s nezaměstnaností, o které již okrajově padla zmínka v souvislosti s vlivem rodiny. Úroveň a kvalita dosaženého základního vzdělání předznamenává zapojení mladistvých do pracovního procesu. Český vzdělávací systém umožňuje všem dětem po skončení povinné školní docházky zařazení do učebních oborů nebo jiných vzdělávacích institucí středoškolské úrovně. To se týká i dětí ze sociálně deprivovaného prostředí, jako jsou nejruznější etnické a národnostní komunity s nižší životní úrovní. Tito však na navazující studium mnohdy vůbec nenastoupí a jsou tak materiálně závislí na pomoc od státu, která ne vždy dokáže pokrýt jejich nároky, a tak se mnohdy uchýlí ke krádežím a jiným způsobům obstarávání „užitečných věcí.“⁴⁰

Mezi typické osobnostní charakteristiky delikventních jedinců uváděné v souvislosti se školou a vzděláním lze zahrnout „sníženou mentální úroveň, sníženou schopnost adaptace k požadavkům školy (zvýšenou neukázněnost), snížený smysl pro odpovědnost a zvýšenou pohotovost k tvorbě asociálních návyků (např. záškoláctví). Celkově lze říci, že dětští a mladiství delikventi nemají zrovna pozitivní vztah ke vzdělání a řadí se k žákům se zhoršeným studijním průměrem.

Hovoříme-li o vlivech prostředí na zločinnost dětí a dospívajících, nelze opomenout vliv masových médií. Tyto působí na děti již od útlého věku, i když u dětí je to většinou z důvodu nedůsledné výchovy rodičů, kteří než aby se jim věnovali hrou a jinými aktivitami, posadí je před televizi. V dospívání již rodiče nemají nad svými potomky takovou kontrolu. Pokud pak má dítě mnoho volného času, a netráví-li jej v partě, „zabíjí“ čas u televize nebo počítače, na internetu a u nejruznějších her.

Právě hry a počítačová technika jsou v dnešní době obrovsky narůstajícím fenoménem. Žijeme v době, kdy moderní technologie zažívají nevídaně velký pokrok a děti jsou mnohdy schopny s tímto pokrokem držet krok lépe než dospělí. Rodiče se tak dostávají do role, kdy jsou žáky svých dětí, co se týče počítačů a světa internetu. Téměř v každé domácnosti je dnes aspoň jeden počítač, není výjimkou, že počítač vlastní jak děti, tak dospělí, kteří jej využívají k práci. S počítačem souvisí již zmíněný internet, díky němuž mohou děti hrát hry tzv. po síti nebo si ať už legálně nebo

⁴⁰ Gjuríčová, J., Sociální aspekty trestné činnosti dětí a mladistvých, Veřejná správa 19. 7. 2007, s. 8.

nelegálně hry stahovat. Hry, které děti nejčastěji hrají jsou plné násilí, zbraní a často vulgárních slov. Podávají tak dětem zkreslený obraz o pravé realitě. Děti se mnohdy s hrami ztotožňují a mohou zaměňovat virtuální svět her se skutečným. Není proto divu, že se setkáme s dětmi a dospívajícími, kteří si chtějí vyzkoušet různé chvaty na svých spolužácích. Tímto způsobem jednání však mohou jiným způsobit zranění.

Nejen hry, ale i nejrůznější videa, která kolují po internetu, jsou plná násilí. Pokud je to tedy jen trochu možné, měli bychom děti zaměstnat jinými aktivitami než sezením u počítače a snažit se čas takto strávený snížit co možná na minimum.

4 Metody prevence sociálně nežádoucích jevů

Při realizaci preventivní strategie máme k dispozici takzvané základní nástroje. Máme tím na mysli školní vzdělávací programy v mateřských školách, minimální preventivní programy na školách a ve školských zařízeních a systematické vzdělávání pedagogů v problematice prevence.

Osvojit si kompetence zdravého životního stylu, které jsou nejučinnějším preventivním nástrojem, by měl umožnit každodenní život školy. Je dobré vyvarovat se zjednodušeného pojetí zdravého životního stylu, kdy učitel probere několik vybraných aktuálních témat. Také preventivní aktivity realizované pouze jako volnočasové aktivity organizované školou či školským zařízením a nebo nejrůznějšími formami mimoškolních činností nejsou dostatečně účinné.

Důležité je, aby různé aspekty preventivního působení na děti a mládež byly mezipředmětově koordinovány. Proto samostatnou a obsáhlou kapitolu školní práce, kam je vhodné prevenci začlenit, tvoří aktivity mimo vyučování – zájmové vyučování, diskusní kluby, kurzy a kroužky, družiny a školní kluby, ale i ozdravné pobyty, výlety a exkurze.

V České republice existuje několik stovek občanských sdružení dětí a mládeže, tělovýchovných a sportovních spolků a dalších sdružení pracujících s dětmi a mládeží. V poslední době vzrůstá podíl církve a církevních spolků, prostřednictvím nichž se děti a mládež zapojují i do společensky prospěšných aktivit. Činnost ve všech uvedených sdruženích a v jejich klubech pro mládež je různorodá (cestování, sport, tábornictví, kultura, zájmové technické činnosti apod.).

Je třeba zapracovat konkrétní témata prevence do vzdělávacího procesu k osvojení preventivních ochranných kompetencí. Zejména pak dbát na osobnostní a sociální

rozvoj a výcvik v sociálních dovednostech. Na prvním stupni základní školy lze například rozvíjet schopnosti komunikace, diskutování, řešení problémů a konfliktů prostřednictvím komunikačního kruhu. Na druhém stupni základní školy lze využít her (jak bych se „já“ choval ve fiktivních situacích), hraní rolí (hraní jiných rolí než jsem „já“), relaxačních technik, brainstorming, diskuse, kreslení, nácviku verbální a nonverbální komunikace a dalších různých metod.

4.1 Státní programy prevence

Srovnání se stavem preventivních aktivit ve vyspělých zemích ukazuje, že soustavná prevence kriminality mládeže je u nás v počátcích. Naší nevýhodou je nepatrný počet občanských iniciativ, jež by se chtěly v preventivních aktivitách angažovat (viz. např. sousedské hlídky, sdružení dobrovolníků poskytující individuální pomoc ohroženým lidem) i vysoká neochota našich občanů takové skupiny vytvářet. Je to důsledek přetrvávajícího vlivu autoritářského komunistického režimu, který občanské iniciativy bez zábran sám organizoval a zneužíval je k propagaci své demokratičnosti.⁴¹

*„Je lépe zločinu předcházet, než ho trestat.“*⁴² Tuto větu napsal v roce 1764 Cesare Beccaria, otec klasické kriminologie. Vláda České republiky si v roce 1993 tuto pravdu znovu uvědomila v okamžiku, kdy nárůst počtu registrovaných trestných činů započatý po listopadu 1989 souběžně s hlubokými společenskými přeměnami v některých položkách přesáhl i hodnoty 300 %. Ve stejném období ale počet objasněných trestných činů vzrostl pouze o 35 % a počet stíhaných pachatelů o 50 %.

V roce 1993 proto uložila česká vláda ve svém usnesení č. 22/1993 zpracovat program sociální prevence a prevence kriminality a ke konci roku 1993 bylo usnesením vlády ČR č. 617/1993 rozhodnuto o vytvoření Republikového výboru pro prevenci kriminality, jako meziresortního koordinačního a metodického orgánu při Ministerstvu vnitra ČR. Usnesením vlády ČR č. 341 z 15. 6. 1994 byl schválen Program sociální prevence a prevence kriminality – aktuální stav a východiska do roku 1996,

⁴¹ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 283.

⁴² <http://www.msmt.cz/>

a usnesením č. 137 z roku 1996 byly poprvé uvolněny finanční prostředky ze státního rozpočtu na realizaci tohoto programu. Systém vynakládání finančních prostředků ze státního rozpočtu na preventivní účely byl schválen usnesením vlády ČR pod č. 491 ze dne 25. 9. 1996.

Od této doby bylo též město Brno zahrnuto do sítě měst, která na svém teritoriu uskutečňují nejrůznější typy preventivních programů. Síť zaručovala možnost dosáhnout ve vybraných dílčích projektech na státní účelovou dotaci nejprve jako Komplexní součinnostní program prevence kriminality a primární protidrogové prevence na místní úrovni 1996 – 2000, od roku 2000 do roku 2004 jako Program prevence kriminality na místní úrovni a počínaje rokem 2005 jako Program prevence kriminality – Partnerství. Od roku 2005 byl zahájen Program prevence kriminality Jihomoravského kraje.

4.2 Volnočasové aktivity

Častou příčinou sociálního selhávání dětí a mládeže je nedostatečná či nevhodná náplň a organizace jejich volnočasových aktivit. Za významnou formu prevence výše zmíněných sociálně negativních jevů je proto právem pokládána včasná výchova ke zdravému životnímu stylu a ke kvalitnímu prožívání volného času.

„Víme, že volný čas se může dokonce stát zdrojem velmi vážného ohrožení. Při neorganizovaném trávení volného času dochází z velké části k úrazům dětí. Mladí lidé svým jednáním ohrožují sebe i druhé experimentováním s drogami, z nudy překračují zákon, dopouštějí se šikany svých vrstevníků, krádeží, stávají se agresivní apod. To vše naznačuje, že se tímto tématem musíme zabývat podrobněji.“⁴³

„Volný čas je považován za čas, kdy se jedinec na základě svých zájmů, pocitů a nálad rozhodne pro určitou činnost. Dobrovolná účast na volnočasových aktivitách školy vytváří prostor pro rozvoj individuálních předpokladů účastníků a jejich zájmového vzdělávání jako souhrnu jednorázových i pravidelných činností. Plní funkci

⁴³ Pávková, J., a kol. Pedagogika volného času. 1. vyd. Praha: Portál 1999, s. 229.

vzdělávací a výchovnou, kulturní a sociálně-preventivní, zdravotní (regenerační a relaxační), oddechovou a kompenzační. Ve spolupráci s rodiči, institucemi volného času a obce rozvíjí a kultivuje zájmy a nadání, sociální vztah a demokratické občanství.“⁴⁴

Aktivní nebo i pasivní trávení volného času za přiměřeného dohledu nebo i vedení kvalifikovaných vedoucích vždy působí jako prevence negativních jevů. A proto se v této kapitole zmiňují, že jsou také důležitým prvkem prevence volnočasové aktivity. Ty nenabízí pouze školství, ale také např. občanská sdružení dětí a mládeže, nevládní organizace pracující s dětmi a mládeží, tělovýchovné spolky, střediska pro volný čas, komerční organizace (sportovní a kulturní organizace) apod. Na organizování volného času rizikových skupin mládeže se zaměřují například některé církevní organizace. Stále však chybí nabídky zájmových klubů či center, kam by mohla mládež přijít kdykoliv a vybrat si momentálně vyhovující činnost, jako tomu je v některých vyspělých zemích.

Současně se volnočasové aktivity obsahově neustále obnovují. Jsou dynamičtější, flexibilnější. Způsob jejich realizace se neustále obměňuje a dětem zprostředkují nejen poznání, nýbrž také prožívání, sociální kontakty a možnost praktického konání, získávání nových dovedností, vědomostí a kompetencí.

Další volnočasové aktivity lze realizovat pomocí školního klubu, který je veden pod supervizí PPP peer aktivisty. Klubová činnost se osvědčuje jako velmi efektivní způsob primární prevence sociálně negativních jevů jak u dětí ze základních škol (mají pro sebe k dispozici někoho, kdo se jim věnuje, rád vyslechne jejich trápení, pomůže s řešením domácího úkolu či problémem ve vztahu k rodičům, kamarádům...), tak i u středoškoláků, kteří věnují svůj volný čas přípravě programů pro své mladší kamarády a nemají tedy čas vysedávat po barech, potulovat se po městě s partou apod.

⁴⁴ Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Praha MŠMT ČR 2001, s 54.

Školy nabízejí a uskutečňují příležitostné jednorázové volnočasové činnosti, které rozšiřují a prohlubují obsah vyučovacího procesu nebo mají oddechovou a kompenzační funkci. Zejména mezi ně patří návštěvy historických památek, kulturních, sportovních a dalších odborných akcí. Nabízejí se školní slavnosti, plesy, mezitřídní a meziškolní sportovní utkání, lyžařské výcvikové zájezdy a školy v přírodě, prázdninové tábory nebo zahraniční zájezdy pořádané školou.

Pokud je volný čas kvalitně a pestře naplněn, dává dítěti šanci, že v něčem z toho bude úspěšné, a zmenšuje tak pravděpodobnost, že něco zničí, že se opije nebo že sáhne po drogách.

*„Volný čas dětí a mládeže a jeho naplňování pozitivními aktivitami hraje významnou roli při utváření osobnosti mladého člověka a při jeho pozitivní socializaci.“*⁴⁵

Důsledkem snížení kvality společenské péče o volný čas mladé generace je v mnoha případech i nárůst negativních společenských jevů. Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, může tím, i když jen do určité míry, kompenzovat případné nedostatky školského systému a rodinného prostředí a vlivu. Rodina má ale zcela dominantní postavení vzhledem k osvojení si aktivit ve volném čase. Ovlivňuje dítě nejen tím, jak na dítě výchovně působí, ale i svým každodenním životem.

4.3 Ostatní subjekty preventivního působení

Primární prevence vyžaduje těsné působení subjektů, jako jsou rodina, škola a školská zařízení. V těchto zařízeních je potřeba sladěných a propojených opatření v oblasti zájmových organizací, pedagogicko-psychologických poraden, středisek výchovné péče pro děti a mládež, kulturních středisek, občanských sdružení, místní samosprávy, zdravotnických zařízení, policie, duchovních sdružení, podnikatelských subjektů apod.

⁴⁵ Střelec, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy 1. Pajdo: Brno, 1998, s. 82.

Jsou-li učitel nebo rodiče postaveni před problémem (sociálně patologické projevy a chování dítěte, závislosti, výchovné problémy apod.), který nelze vyřešit vzájemnou spoluprací na úrovni rodina-škola, je nezbytné obrátit se a požádat o pomoc některou z institucí nebo zařízení, které jsou pro tuto činnost uzpůsobeny. Ve spolupráci s tímto zařízením se pak osvědčenými terapeutickými programy zajistí efektivní náprava.

Oslovení jednotlivých institucí je nutné s ohledem na dostupnost každého regionu, např. pedagogicko-psychologická poradna, oddělení péče o dítě a rodinu v oblasti sociálních věcí, speciálně pedagogická centra, střediska výchovné péče pro děti a mládež, poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, ambulance odborného psychologa aj.

Činnost nestátních subjektů je podporována zejména finančními granty státních institucí ministerstev, obcí a regionálních institucí. V této oblasti je nutné vytvořit koncepční provázanost financování nestátních organizací. Dále pak zpracovat a realizovat systém vzdělávání pracovníků volného času a dobrovolných vedoucích v občanských sdruženích s cílem, aby tyto organizace přispívaly ke kvalitnímu naplňování volného času dětí a mládeže a současně se zlepšil a posílil výchovný efekt ke zdravému životnímu stylu a tím i prevenci sociálně patologických jevů.

5 Praktická část

5.1 Cíle, metody výzkumu a stanovení hypotéz

Jsme na začátku 21. století, které bude z hlediska rozvoje civilizace ještě dynamičtější a náročnější než století dvacáté. Tento rozvoj nemá na společnost a člověka jen žádoucí dopady, ale v mnoha ohledech přináší i jistá negativa. Existence sociálně nežádoucích jevů ve společnosti, kriminalita a kriminalita dětí a mládeže, jsou jedním z nich.

Práce se dotýká velmi široké problematiky nežádoucího chování dětí a nepostihuje zdaleka všechny její souvislosti. Upozorňuje na některé faktory, které mohou protiprávní jednání dětí spouštět, zároveň věnuje pozornost některým aspektům, které mohou míru dětské a mládežnické kriminality snížit. A právě příspěvek k jejímu snížení, byť jen částečnému, které by se na základě zpětné vazby týkalo alespoň školských zařízení, v nichž bylo výzkumné šetření prováděno, je hlavním cílem práce v její teoretické i praktické rovině.

Praktická část práce je zaměřena na konkrétní otázky, které vycházejí ze shromážděných teoretických poznatků. Je zaměřena na analýzu, potvrzení či vyvrácení hypotéz o některých kvantitativních specifikách kriminality dětí, o kvantitativní rozdílnosti dětské kriminality ve městech a na venkově, o rizikové úloze volného času nebo o preventivní a výchovné úloze pedagoga na základní škole. Výsledek umožňuje zhodnotit současný stav kriminality dětí a mládeže v různých lokálních prostředích, nastínit možnou míru neodhalené a neregistrované kriminality v těchto věkových oblastech, definovat konkrétní příčiny s ohledem na volnočasové aktivity, posoudit míru pedagogického vlivu a v konečném důsledku ověřit platnost použitých teoretických poznatků.

Aplikační část práce se věnuje některým otázkám z oblasti kriminality dětí mládeže. Její součástí je řešení následujících výzkumných problémů:

- nakolik je současnou generací nezletilých dětí vhodně tráven jejich volný čas a to i s ohledem na dostatek pozornosti jejich rodičů,
- nakolik významná z hlediska rizikového kontaktu s kriminalitou a negativně orientovanými vrstevníky je pro děti rozdílnost venkovského a městského prostředí,
- zda mohou být učitelé na základních školách stavěni do role jediného garanta výchovného procesu a nést hlavní díl odpovědnosti za případné kriminální chování jejich žáků.

Výzkumné šetření má charakter krátkodobého, kvantitativního výzkumu. Byla k němu použita dotazníková metoda.

Cílem dotazníku bylo písemnou formou získat údaje od respondentů na předem připraveném formuláři. Dotazník, jako explorační výzkumná metoda, byl použit zejména z toho důvodu, že umožňuje v krátkém čase získání poměrně velkého počtu údajů. Je metodou, díky které lze odhadovat stav výzkumného problému, přičemž je ale nutné brát v potaz i určitou míru zkreslení v souvislosti s uvedením nepravdivých odpovědí.

Dotazník byl sestaven tak, aby respondenti na položené otázky odpovídali označením jedné z nabízených variant odpovědí. V některých případech, u otevřených otázek, odpovídali vlastními slovy. Při formulaci dotazníku byl kladen důraz na jeho celkovou přehlednost, nesložitost a srozumitelnost. Nabízené odpovědi byly formulovány krátce, v dotazníku se nevyskytují matoucí prvky či vícevýznamové termíny. Celková koncepce dotazníku umožňuje jeho rychlé vyplnění a nevyžaduje dlouhé přemýšlení. To vše přispívá k co možná nejmenšímu zkreslení výsledků šetření

Strukturovaný dotazník, který byl pro účely tohoto šetření vytvořen, je určen k šetření mezi nezletilými žáky sedmých a osmých tříd základních škol.

Ověření či vyvrácení stanovených hypotéz bylo provedeno po získání všech odpovědí, jejich analýze, následné sumarizaci dat a jejich přiřazení k jednotlivým zkoumaným vzorkům.

Dotazník byl anonymní a s anonymitou byla spojena i jeho dobrovolnost. Nezletilým respondentům byla v rámci objektivit prováděného šetření anonymita zdůrazněna v úvodní části dotazníku a také při zahájení samotného dotazníkového šetření. Respondenti byli nabádáni k pravdivé volbě odpovědí a dále k tomu, aby v případě neochoty zabývat se některou konkrétní otázkou, na tuto neodpovídali vůbec namísto použití nepravdivé odpovědi.

Dotazník byl nezletilými respondenty vyplňován ve výuce, převážně v tzv. třídnických hodinách. Na činnost žáků dohlížel pedagogický personál. V zájmu objektivit šetření, se jednalo o pedagogický dohled nepřímý, tedy nešlo o přímou kontrolu vyplňovaných odpovědí. Takto zvolené prostředí bylo pro vyplňování dotazníku vybráno z toho důvodu, aby nebyla zkreslena data například při vyplňování dotazníků v žákovských skupinách. Zde totiž hrozilo riziko kolektivního zpracovávání dotazníků, ovlivňování některých jedinců a tendenční volby odpovědí. Dotazník žákům ani v jednom případě nezabral více jak 10 minut času.

Vyjma věku nezkoumá dotazník žádná osobnostní data dotazovaných. Smyslem dotazníku bylo úplné potvrzení či vyvrácení stanovené hypotézy o rizikovitosti nevhodného trávení volného času dětí a mládeže, hypotézy o kvantitativní rozdílnosti kriminality ve městech a na venkově.

Cílem práce v praktické rovině je potom ověření následujících hypotéz:

Hypotéza č. I

„Nezletilí žáci ze základních škol v městské aglomeraci se oproti dětem z venkova častěji dopouštějí protiprávního jednání.“

Hypotéza č. II

„Nezletilí žáci ze základních škol v městské aglomeraci se oproti dětem z venkova častěji setkávají z drogou, drogu přímo vyzkoušejí či pravidelně užívají.“

Hypotéza č. III

„Rodiče nezletilých nemají zájem o kvalitně strávený volný čas svých dětí.“

Hypotéza č. IV

„Učitelé na základní škole nemohou svým preventivním a výchovným působením eliminovat všechny negativní vlivy působící na nezletilce.“

5.2 Charakteristika výběrového vzorku

Základním souborem pro realizaci dotazníkového šetření jsou nezletilí žáci sedmých a osmých tříd základních škol. Jak již bylo uvedeno, cílem praktické části práce není stanovit na základě provedeného výzkumu obecně platné závěry. I proto nebyl vzorek respondentů reprezentativní, ale výběrový. Výběr respondentů byl proveden záměrně. Odvíjel se od záměrného výběru základních škol, na kterých bylo šetření provedeno. Pro provedení výzkumu a možné srovnávání výsledků získaných v různých lokalitách, bylo důležité šetření provést ve školách ve venkovském a městském prostředí.

Výzkum byl realizován ve školských zařízeních v Jihomoravském kraji. Pro výzkumné šetření byly vybrány dvě základní školy ve městě, a to ZŠ Vladimíra Menšíka Ivančice a ZŠ Oslavany. Dále byly vybrány 2 školy venkovské, a to ZŠ Loděnice a ZŠ Dolní Kounice.

Obě městské školy mají školní poradenské pracoviště, disponují vlastním školním psychologem, výchovným poradcem a metodikem prevence. Obě uvedené venkovské lokality se nijak výrazně nepodílejí na kriminalitě svých okresů. Všechny uvedené základní školy navštěvují žáci z různých sociálních vrstev.

Při výběru základních škol byl zjištěn zajímavý poznatek. Děti ve školách ve městě Brně jsou různým šetřením a průzkumům vztahujícím se mnohdy k problematice sociálně nežádoucích jevů a kriminality podrobovány poměrně často, školy mají situaci v této oblasti díky tomu zmapovanou, jejich představitelé dokázali poměrně přesně odhadnout výsledky výzkumu a měli menší zájem o zpětnou vazbu v podobě zjištěných výsledků. V přípravné fázi výzkumu byly postupně oslovovány školy ve městech a v mnoha případech jejich představitelé vyjádřili neochotu zúčastnit se výzkumu. Neochotu odůvodňovali právě velkým množstvím resortních nebo soukromých aktivit podobného zaměření s konstatováním, že čas, který žáci ve škole stráví, je určený k jejich vzdělávání a nikoli k neustálému vyplňování anket či dotazníků.

Oproti tomu u oslovených základních škol na venkově bylo zjištěno, že jejich žáci podobnému průzkumu doposud podrobeni nebyli. Pro školy na venkově byla nabídka výzkumného šetření ke kriminalitě jejich žáků atraktivní. Školy projevily také velký zájem o sdělení výsledků šetření a o následnou preventivní činnost ve formě besedy věnované problematice sociálně nežádoucích jevů a kriminalitě dětí a mládeže.

Výzkum byl na uvedených školách realizován mezi nezletilými žáky sedmých a osmých tříd, na většině škol ve spolupráci s příslušným školským metodikem prevence. V rámci základních škol ve městě bylo osloveno 50 respondentů, stejný počet respondentů se šetření zúčastnil na venkovských školách. Celkový počet respondentů byl 100. Výzkum byl v sedmých a osmých třídách proveden plošně, pouze s ohledem na potřebný počet respondentů. Pohlaví a vlastnosti respondentů, jakožto i jejich příslušnost k určitým sociálním vrstvám či životní úroveň, nehrály při jejich účasti na výzkumu žádnou roli a nebyly ani šetřením zjišťovány. Nebyli tipováni ani žáci, kteří by měli kriminální minulost či problémy výchovného charakteru. Všichni dotázaní

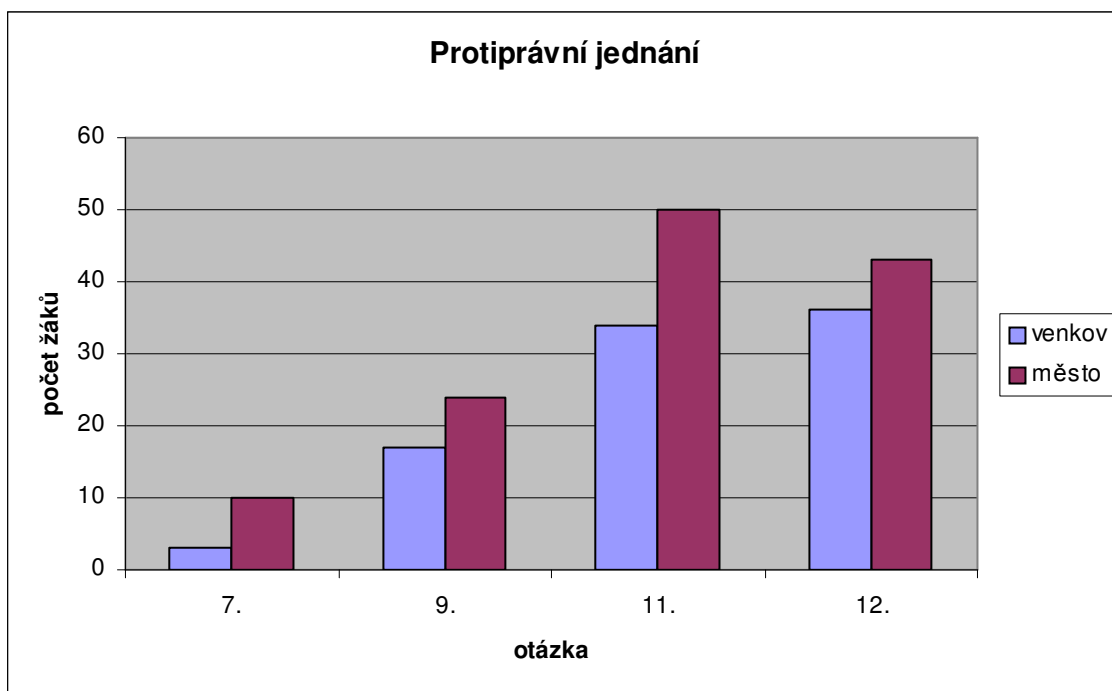
respondenti byli ve věku 13 a 14 let. Samotné dotazníkové šetření bylo provedeno jednorázově v období měsíce ledna 2012.

5.3 Analýza a interpretace dat

Dotazník vyplnilo a otázky zodpovědělo 100 nezletilých respondentů ze sedmých a osmých tříd základních škol. Získaná data byla ve všech částech dotazníku rozdělena na dvě části, na data získaná u dotázaných z městských a venkovských škol. V ostatních částech výzkumu toto rozdělení dat sloužilo k vytvoření obrazu o rozdílnosti výsledků výzkumu v různých prostředích, také o závislosti výsledků výzkumu na prostředí, ve kterém je uskutečňován.

V rámci zpracování dat byly zjištěny určité rozdíly ve vyplnění dotazníků u dětí z venkovských a městských škol. Žáci z venkovských škol téměř ve všech případech vyplnili dotazníky ukázněně, do dotazníků nekreslili, nijak je nepoškozovali ani nepoužívali hrubé či vulgární odpovědi či výrazy. Dotazníky vyplněné nezletilými na městských školách byly v několika případech poškozené, pokreslené, v některých otevřených otázkách byly respondenty užity hrubé či vulgární výrazy. Na některých dotaznících byly autorovi výzkumu adresovány vulgární vzkazy. To svědčí o větší ukázněnosti dětí z venkova a o větším, někdy až přehnaném sebevědomí městských dětí.

Graf č.1

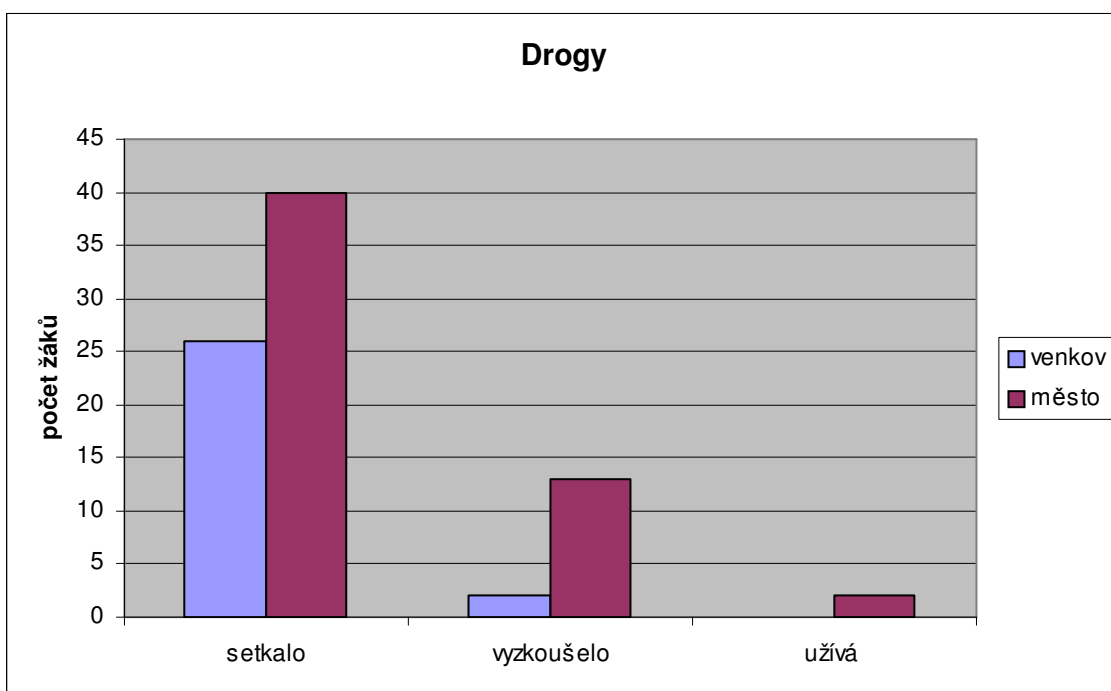

Hypotézu č. I „**Nezletilí žáci ze základních škol v městské aglomeraci se oproti dětem z venkova častěji dopouštějí protiprávního jednání**“ ověřují otázky č.7, 9,11,12 z přiloženého dotazníku.

Z výše uvedených výsledků vyplývá, že nezletilí žáci ze základních škol v městské aglomeraci se oproti dětem z venkova častěji dopouštějí protiprávního jednání.

Hypotéza č. I se potvrdila.

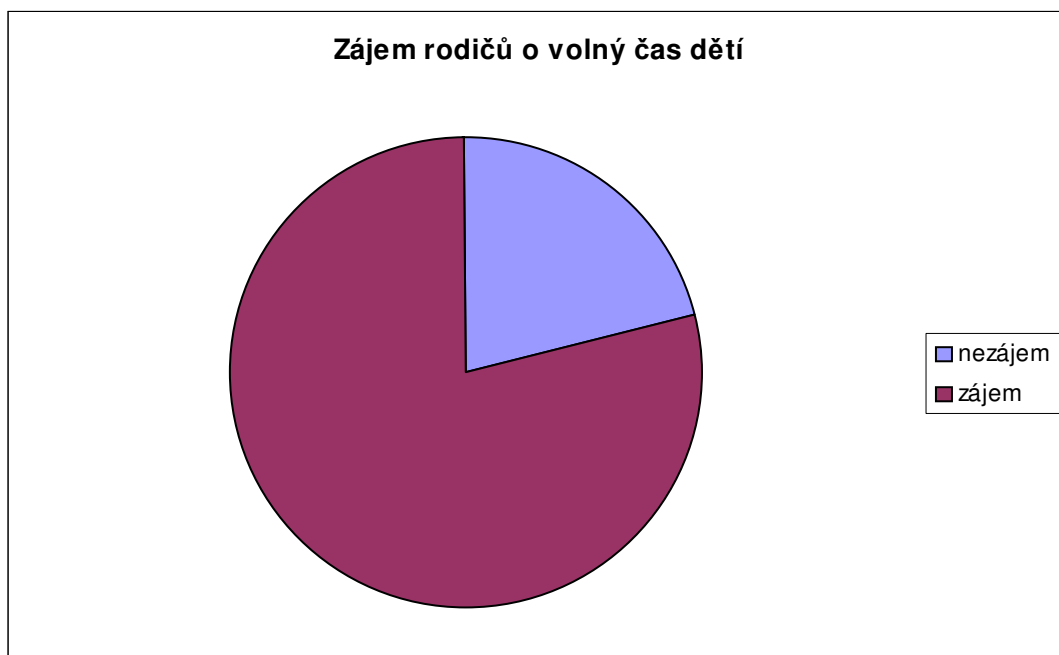
Graf č.2

Hypotézu č.II „**Nezletilí žáci ze základních škol v městské aglomeraci se oproti dětem z venkova častěji setkávají z drogou, drogu přímo vyzkoušejí či pravidelně užívají**“ ověřují otázky 14, 15, 16, 17 z přiloženého dotazníku.

Z výše uvedených výsledků vyplývá, že nezletilí žáci ze základních škol v městské aglomeraci se oproti dětem z venkova častěji setkávají s drogou, vyzkoušeli ji, nebo ji užívají.

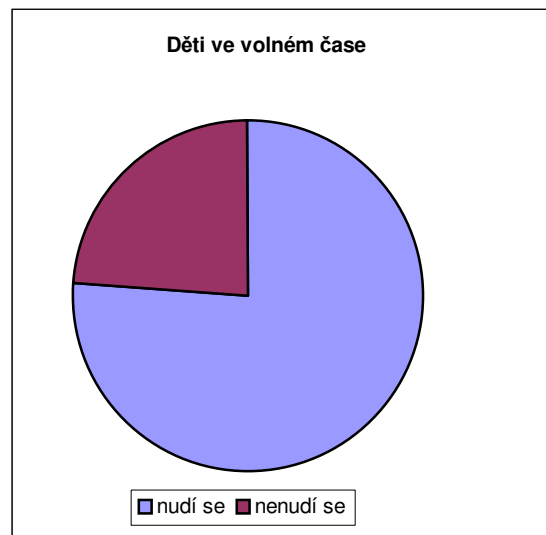
Hypotéza č.II se potvrdila.

Graf č.3

Graf č. 4

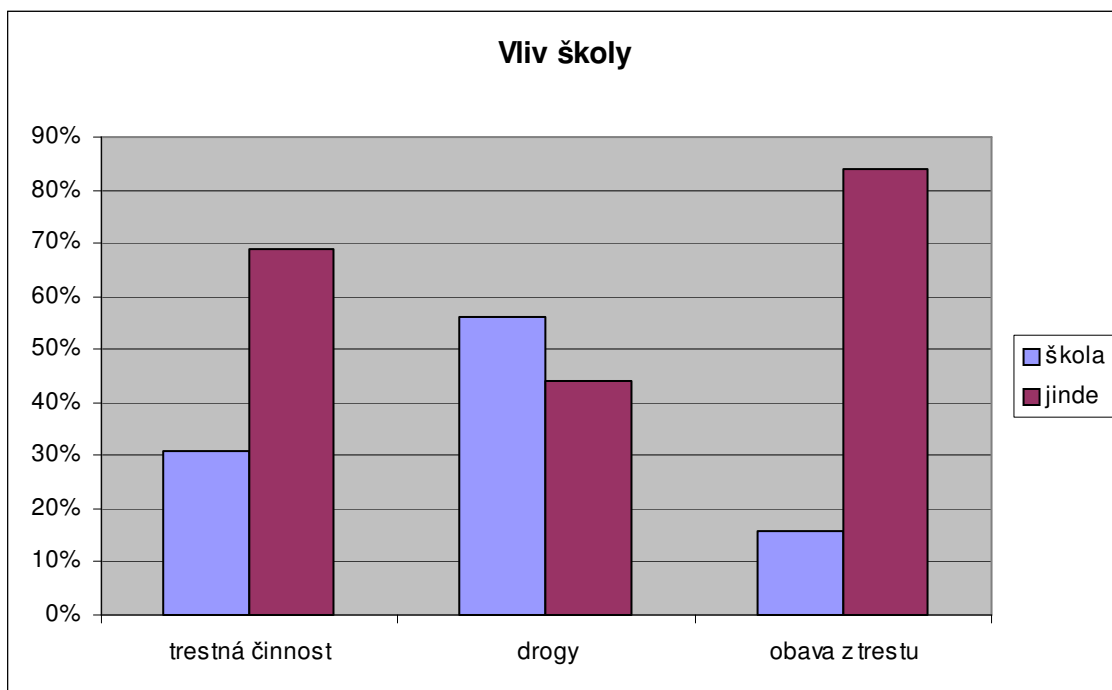

Graf č. 5

Hypotézu č.III „**Rodiče nezletilých nemají zájem o kvalitně strávený volný čas svých dětí**“ ověřují otázky 3, 4, 5, 6 z přiloženého dotazníku.

Z výše uvedených grafů vyplývá, že většina rodičů nezletilých žáků má zájem o volný čas svých dětí. U rodičů, kteří nejeví zájem o volný čas svých dětí, dochází k tomu, že se tyto děti ve svém volnu převážně nudí a tráví svůj volný čas pasivně.

Hypotéza č.III se nepotvrdila.

Graf č. 6

Hypotézu č.IV „Učitelé na základní škole nemohou svým preventivním a výchovným působením eliminovat všechny negativní vlivy působící na nezletilce“ ověřují otázky č. 14, 15, 16, 17, 20 z přiloženého dotazníku.

Z výše uvedených výsledků vyplývá, že vliv školy na preventivní a výchovné působení nezletilých je nižší než vliv jiného prostředí. Učitelé nemohou svým preventivním a výchovným působením eliminovat všechny negativní vlivy působící na nezletilce.

Hypotéza č. IV se potvrdila.

Závěr

Trestná činnost se ve společnosti vyskytuje již od jejího vzniku. S počátkem nového tisíciletí je spojen nárůst trestné činnosti, který se týká i zvyšujícího se podílu pachatelů trestné činnosti z řad dětí a mládeže. V současné době se tento vzrůstající trend již ustálil a to zejména díky pozornosti, která je tomuto problému věnována nejen odborníky, ale i celou společností. Závažnou skutečností však zůstává fakt, že vývoj společnosti přinesl také zvýšené počty delikventů z řad nezletilých, kteří spáchali trestnou činnost v těch nejzávažnějších, často násilných formách.

Až donedávna společnost dlouhodobě vykazovala nezáměr a lhostejnost k trestné činnosti dětí a mládeže. Díky stavu společnosti a změnám v ní nebyla téměř vůbec uplatňována morální výchova. Děti, mnohdy i rodiče mají nízké právní vědomí, což může být jedna z bezprostředních příčin jejich protiprávního chování. Výchova k právnímu vědomí dětí i jejich rodičů zůstává v pozadí, stejně jako výchova mravní, nebo se jí s ohledem na současný stav morálky a hodnot ve společnosti nedaří optimálně uplatňovat.

Kromě výchovy je důsledná preventivní činnost základním kamenem, na kterém je nutné stavět při odstranění dětské a mládežnické kriminality. Prevence musí být komplexní. Nemůže se týkat pouze oblasti pedagogické, lékařské a psychologické, ale musí zahrnovat celý systém opatření v sociální oblasti i v legislativě. Všechny subjekty, které se na této prevenci podílejí, musejí svoje působení směřovat do prostředí, v němž probíhá socializace dětí a jejich vývoj.

Nejvýznamnější postavení při výchově a prevenci zaujímá rodina, důležitým činitelem je celý výchovně vzdělávací proces ve škole. Podmínkou účinnosti systému prevence je nutná součinnost všech subjektů a provázanost všech preventivních opatření

a aktivit. Komplexně a koordinovaně musí preventivní aktivity na dítě působit ve všech oblastech jeho života, v celospolečenském prostředí i na místní úrovni. Tak jako v ostatních oblastech života i v případě kriminality dětí je nezbytné zjišťovat její příčiny a tyto následně odstraňovat a eliminovat. Poznatky, které jsou zjištěny, je nutné vyhodnocovat, zobecnit a předávat dál. Jen tak bude možné převzít kontrolu nad vývojem kriminality v této věkové oblasti.

Rizikovitost nevhodně tráveného volného času je dostatečně známá. Výzkum ukázal, že nezletilé děti ve městech i na venkově tráví svůj volný čas rizikově. Jejich rodiče ale v drtivé většině případů děti kontrolují a zajímají se, kde a s kým ve volném čase jsou a co dělají. Kriminalitě dětí je věnována pozornost celé společnosti, již několik let je široce diskutovaná a stojí v popředí zájmu. A rodičovský zájem o děti a jejich volný čas je zřejmě odrazem tohoto celospolečenského zájmu. Šetřením nebylo zjišťováno, kolik času rodiče se svými dětmi tráví a jaké aktivity provozují, a zde práce naznačuje, že by výsledky mohly být o něco méně uspokojivé.

Výsledky výzkumu nejsou v rozporu s teoretickými poznatky o skrytosti kriminality dětí a potvrzují i teorii o více či méně zvýšeném riziku, které nezletilým hrozí, pokud vyrůstají v městském prostředí.

Podářilo se poukázat i na fakt, že učitelé nemohou nést hlavní díl odpovědnosti za výchovné a preventivní působení na nezletilé. Šetření ale nebylo zaměřeno na symetrii v postojích a názorech učitelů a rodičů. A mohlo by přinést velice zajímavé výsledky, pokud by bylo orientováno právě tímto směrem, ke zjišťování spolupráce rodiny a školy ve výchovném působení a zjišťování souladu ve výchovných postupech.

Výsledky výzkumu mohou být využity pro práci školního metodika prevence jak na naší škole, která je školou venkovského typu, tak i na školách městských.

Resumé

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou vrstevnických vztahů a jejich vlivu na celkové klima školy. Práce je rozdělena do pěti kapitol.

V první se hovoří o sociálních vztazích ve třídě, možnosti jejich poznávání a formování, neboť vytvoření příznivého klimatu závisí vždy na lidech. Pracuji na malotřídní škole, a to bylo důvodem výběru tohoto tématu. Důvěra mezi učitelem a žákem je důležitou složkou při vytváření klimatu podporujícího spolupráci ve třídě, spolupracujícího chování žáků a zapojení do učebních činností.

Druhá část bakalářské práce upozorňuje, že je v zájmu rodičů, pedagogů a všeobecně celé společnosti, aby bylo v budoucnu co nejvíce lidí zdravých a co nejméně problémů způsobených sociálně nežádoucími jevy a že komunikace mezi nimi je velmi důležitá. Je nepopiratelnou skutečností, že rodiče mají pomáhat učitelům v úsilí naučit jejich děti spolupracujícímu chování. Často je však obtížné překonávat překážky, které brání využití pomoci. Někdy je učitel ten poslední a možná mnohdy ten nejdůležitější článek řetězce, o který se může dítě opřít. Pro efektivní učení a rozvoj osobnosti je nutné vytvořit prostředí plné pohody, kde se dítě stává středem veškerého dění.

Třetí kapitola se zabývá faktory ovlivňujícími delikventní chování dítěte. Není pochyb o tom, že společenský vývoj posledních let je poznamenán nárůstem výskytu sociálně nežádoucího chování dětí a mládeže. Na tomto nárůstu se podílela prudká změna ve společnosti po roce 1989. V té době nastaly zásadní společenské a ekonomické proměny, došlo i ke změně hodnotového systému a také některé nemateriální hodnoty jsou podceňovány nebo opomíjeny. Došlo ke změnám v trávení volného času, dominantním médiem se stala televize. Kultura a sport se zkomercializovaly. Mění se i tradiční typ rodiny.

Čtvrtá kapitola se zabývá metodami prevence sociálně nežádoucích jevů. Nejvýznamnějším prostředkem prevence je výchova dětí v rodinách a výchova dětí ve školách. Dobrá prevence musí předcházet všem typům sociálního selhávání.

Pátá kapitola obsahuje praktickou část, vlastní šetření, analýzu. Cílem této bakalářské práce je porovnání vrstevnických vztahů a tedy i následného vlivu na klima školy. Porovnány budou základní školy venkovského a městského typu. Dále bude zjištěno, zda jsou na těchto školách vytvořeny optimální sociální, výchovné a vzdělávací podmínky, které by zabraňovaly vzniku sociopatologických jevů.

Při zpracování této práce jsem vycházela z vyhodnocování informací obsažených v odborné literatuře, statistikách a za využití vlastní praxe, kde mám v souvislosti se zaměstnáním možnost získat mnoho zkušeností v rámci dané problematiky.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se zabývá problematikou vrstevnických vztahů a následného vlivu na celkové klima školy.

Analyzuje současný systém prevence kriminality dětí a mládeže. Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí v rodinách a výchova dětí ve školách. Dobrá prevence musí předcházet všem typům sociálního selhání. Práce hodnotí příčiny vzniku a východiska sociálně nežádoucích jevů.

Annotation

This bachelor thesis is focused on the problems with the relationships between the children of the same age and consequent impact on the school climate. The bachelor thesis analyses the current system of crime prevention among children and adolescents. The most significant means of social prevention is the upbringing in families and education in schools. Good prevention has to prevent from all types of social failure. The thesis assesses the causes of the formation and solution of socially undesirable phenomena.

Klíčová slova

Nezletilí, mládež, kriminalita, prevence, výchova, škola, rodina, pedagog, volný čas, média.

Key words

Infant, juvenils, crime, prevention, education, school, family, [pedagogue](#), free time, media.

Seznam literatury

1. CANGELOSI, J.S. *Strategie řízení třídy*. Praha: portál, 1994, 160 s.
ISBN 80-7118-013-8.
2. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing, 2009,
224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
3. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997, 384 s.
ISBN 80-7178-063-4.
4. GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNZIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha:
Portál, 2006, 325 s. ISBN 80-7367-115-8.
5. HOLAS, J., VEČERKA, K. *Institut pro kriminologii a sociální prevenci*. Praha:
Kriminalistika, č. 3. 2007, 159 s. ISBN 80-85821-48-6.
6. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, 128 s.
ISBN 80-7178-123-1.
7. KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Viktoria Publishing,
1995, 114 s. ISBN 80-7187-022-6.
8. KUČTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd.
C. H. Beck, 2005, 544 s. ISBN 80-7179-813-4.
9. MARTINEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing,
2009, 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

10. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998, 336 s. ISBN 80-7178-226-2.
11. MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A., KOPOLDOVÁ, B., CHALUPOVÁ, J., HALÍK, T. *Práce s rizikovou mládeží, projekt LATA a další alternativy věznění mládeže*. Praha: Portál, 1996, 438 s. ISBN 80-7338-00-1.
12. NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha: Academia, 2002, 590 s. ISBN-80-200-0689-3.
13. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 527 s. ISBN 80-7179-878-9.
14. PÁVKOVÁ, J., a kol. *Pedagogika volného času*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, 229 s. ISBN 80-7178-295-5.
15. SOCHUREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie 1. díl*. TU: Liberec, 2001, 81 s. ISBN 80-7083-494-3.
16. STŘELEK, S. *Kapitoly z teorie a metodiky 1*. Brno: Paido, 1998, 189 s. ISBN 80-85931-61-3.
17. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004, 781 s. ISBN 80-7178-214-9.
18. ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. Díl II. Zvláštní část, Praha: Policejní akademie ČR, 1996, 189 s. ISBN 80-859-81-28-9.

Jiné zdroje

19. BÍLÁ KNIHA. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha MŠMT ČR 2001, 76 s. ISBN-978-80-254-4519-8.

Časopisy

20. GJURIČOVÁ, J. *Sociální aspekty trestné činnosti dětí a mladistvých*. Veřejná SPRÁVA 19.7.2007.
21. VÝZKUMNÝ ÚSTAV KRIMINOLOGICKÝ. *Kriminalita mládeže*. Praha: Státní tiskárna, 1968.

Internetové zdroje

22. [http:// www.bullyingnoway.com.au /](http://www.bullyingnoway.com.au/)
23. [http:// www.dds.winet.cz /](http://www.dds.winet.cz/)
24. [http:// www.deckaprava.cz/nactileti/letaky-sikana.htm/](http://www.deckaprava.cz/nactileti/letaky-sikana.htm/)
25. [http:// www.ipp.cz/](http://www.ipp.cz/)
26. [http:// www.msmt.cz/](http://www.msmt.cz/)
27. [http:// www.viod.cz/cz/viod/realizovane-projekty/projekt-reseni-vrstevnickych-vztahu.html/](http://www.viod.cz/cz/viod/realizovane-projekty/projekt-reseni-vrstevnickych-vztahu.html/)

Seznam příloh

Příloha číslo 1 - Anonymní dotazník k problematice kriminality dětí a mládeže

Příloha č. 1

Anonymní dotazník k problematice kriminality dětí a mládeže

Tento dotazník je určen žákům sedmých a osmých tříd základních škol. Dotazník je anonymní, není nijak označen a zpětně nelze zjistit, kým byl vyplněn. Na dotazník neuvádějte svoje jméno. Na otázky v dotazníku odpovídejte pravdivě, v případě, že nemůžete nebo nechcete uvést správnou odpověď, raději otázku vynechejte a neodpovídejte na ni.

Vámi zvolenou odpověď vždy zakroužkujte nebo vypište. Za pravdivé vyplnění dotazníku Vám předem děkuji.

1. Uved'te Váš věk:

2. Kterou základní školu navštěvujete?
.....

3. Nudíte se často ve svém volném čase?

- a) ANO b) NE

4. Jak nejraději trávíte svůj volný čas?

- a) aktivně (*koníčky a zájmy, kroužky, sport, četba apod.*)
b) pasivně (*televize, hraní her na počítači, nudou, s kamarády při hledání příležitostných aktivit apod.*)

5. Uved'te nejčastější aktivitu, kterou trávíte svůj volný čas:
.....

6. Zajímají se Vaši rodiče o to, co děláte ve volném čase a s kým jej trávíte?

- a) ANO vždy je to zajímavá
b) ANO ve většině případů je to zajímavá
c) NE ve většině případů je to nezajímavá
d) NE je jim to jedno, ve svém volném čase si dělám, co chci

7. Dopustil/a jste se někdy protiprávního jednání, pro které jste byl/a vyšetřován/a policií?

- a) ANO b) NE

8. Pokud ano, o jaké protiprávní jednání se jednalo?

(odpoví pouze ti žáci, kteří na předchozí otázku odpověděli ANO)

- a) krádež
b) poškozování majetku
c) sprejství
d) násilné jednání
e) užívání drog
f) šikana
g) jiné jednání

9. Dopustil/a jste se někdy protiprávního jednání, o kterém se policie nedozvěděla a které nebylo policií vyšetřováno?

- a) ANO b) NE

10. Pokud ano, o jaké protiprávní jednání se jednalo?

(odpoví pouze ti žáci, kteří na předchozí otázku odpověděli ANO)

- a) krádež
b) poškozování majetku
c) sprejství
d) násilné jednání
e) užívání drog
f) šikana
g) jiné jednání

11. Znáte ve svém okolí nějakého vrstevníka, který byl vyšetřován policií pro protiprávní jednání, kterého se dopustil?

- a) ANO b) NE

12. Znáte ve svém okolí nějakého vrstevníka, který se dopustil protiprávního jednání, o kterém se policie nedozvěděla a které nebylo policií vyšetřováno?

- a) ANO b) NE

13. Pokud jste se dopustil nějakého nevhodného, protiprávního nebo přímo kriminálního jednání, nebo pokud jste se s takovým jednáním setkal u svého vrstevníka, bylo to ve škole nebo mimo školu?

- a) ve škole
b) mimo školu ve volném čase
c) takového jednání jsem se nedopustil a ani jsem se s ním nenesetkal

14. Jaký je Váš vztah k drogám (mimo alkoholu)?

- a) nikdy jsem je nevyzkoušel/a
b) již jsem je vyzkoušel/a
c) užívám drogy

15. Které drogy užíváte nebo jste vyzkoušel/a?

(odpoví pouze ti žáci, kteří u předchozí otázky zvolili odpověď b) nebo c))

- a) marihuana
- b) extáze
- c) hašiš
- d) kokain
- e) heroin
- f) pervitin
- g) jiná droga

16. Znáte ve svém okolí nějakého vrstevníka, který drogy vyzkoušel nebo je užívá (mimo alkoholu)?

- a) ANO
- b) NE

17. Pokud jste užil/a nebo vyzkoušel/a drogu, nebo jste se s tím setkali u svého vrstevníka, bylo to ve škole nebo mimo školu?

- a) ve škole
- b) mimo školu ve volném čase
- c) takového jednání jsem se nedopustil a ani jsem se s ním nesetkal

18. Sledujete v televizi akční filmy a seriály, ve kterých dochází k agresivitě a násilí (rvačkám, střelbě, zabíjení apod.)?

- a) ANO často
- b) ANO občas
- c) NE nikdy

19. Sledoval/a jste někdy doma v televizi nebo na internetu pornografické pořady nebo jiné pornografické materiály?

- a) ANO v televizi
- b) ANO na internetu
- c) NE nikdy

20. Co je pro Vás větším trestem, pokud se dopustíte nějakého nevhodného nebo protiprávního jednání?

- a) trest od rodičů *(např. zákaz počítače, televize, sportu, koníčků, zájmových aktivit apod.)*
- b) trest ve škole *(např. poznámka, napomenutí, důtka apod.)*

Děkuji za spolupráci